

SASS MAGDOLNA

**VERSENYKÉPESSÉG ÉS A KÖZVETLEN KÜLFÖLDI
MŰKÖDŐTŐKE-BEFEKTETÉSEKKEL
KAPCSOLATOS GAZDASÁGPOLITIKÁK**

**„Gazdasági versenyképesség-helyzetkép és az állami
beavatkozás lehetőségei” című kutatás résztanulmánya**

2003. szeptember

A tanulmány a szerző véleményét tükrözi, azaz nem tekinthető a
Pénzügyminisztérium hivatalos álláspontjának

Szerző: Sass Magdolna
MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont
email: sass@econ.core.hu

Sorozatszerkesztők: Lelkes Orsolya
Scharle Ágota
*Pénzügyminisztérium
Stratégiai elemző önálló osztály*

A Stratégiai elemző önálló osztály feladata, hogy a pénzügypolitika kiemelt területein a vonatkozó összefüggések feltárásával segítse a döntéshozatalt. Ennek érdekében saját kutatást végez, a meglévő tudományos eredményeket hozzáférhetővé teszi a döntéshozók számára, és elősegíti a kormányzati munkában az igényes kutatási módszerek alkalmazását.

A Kutatási Füzetek sorozat célja a Pénzügyminisztériumban, illetve a Pénzügyminisztérium megrendelésére készült kutatómunkák eredményeinek bemutatása.

Az egyes tanulmányok letölthetők a Pénzügyminisztérium honlapjáról:
www.pm.gov.hu/Dokumentumok/Seo/fuzetek.htm
Nyomtatott példányok a Sajtóosztályon rendelhetők (e-mail:
sajtofo@pm.gov.hu).

Összefoglaló

A közvetlen külföldi tőkebefektetések egyrészt a technológiai transzferen keresztül javíthatják a termelékenységet, másrészt a vállalati kapcsolatokon keresztül további pozitív externális hatásuk lehet (pl. piacra jutás, vagy a finanszírozási feltételek javulása) és ezen keresztül erősítik a gazdasági növekedést. Ezeknek a kedvező hatásoknak az érvényesülése azonban nem automatikus.

Magyarország a kilencvenes évek közepéig a régióban vezető szerepet töltött be a tőkevonzásban. 1999 után azonban egyre jelentősebb hátrányba került legfontosabb versenytársaihoz viszonyítva. Bár a visszaforgatott profittal korrigált stock-adatok szerint nem annyira nagy a lemaradás, az 1999 utáni számok folyamatos romlást jeleznek.

A már ittlévő tőke pozitív gazdasági hatásainak érvényesülése is alatta marad a várakozásoknak. A külföldi részvételű cégek által támasztott verseny és a gazdasági szerkezet átalakítása volt a legjelentősebb pozitív hatás. A hazai gazdasági szereplőkkel azonban kevés, bár számát tekintve gyarapodó kapcsolatot alakítottak ki a külföldi részvételű vállalatok.

A tőkevonzó képesség javítása érdekében fontos lenne az általános befektetési környezet javítása egyrészt a makrogazdasági egyensúlytalanságok megszüntetésével, másrészt az infrastruktúra és az oktatás-képzés fejlesztésével. Megfontolandó lehet a nyereségadó-kulcs tőkevonzó eszközként való kezelése és az egyéb adó- és járulékterhek és a helyi adók csökkentése. A befektetésösztönzés intézményi rendszere jelentős mértékű átalakítást igényel: egyetlen, csak a befektetésösztönzésre koncentráló, önállóbb, aktívabb, döntési jogkörrel rendelkező szervezetet kellene kialakítani. Ennek az intézménynek koordináló szereppel kell rendelkeznie a kedvezmények nyújtásában.

Az Európai Unió belépés után a hangsúly átkerülhet a pénzügyi ösztönzőkre, kisebb lehet a fiskális ösztönzők szerepe – miközben az EU-szabályozás miatt a befektetés-ösztönzésben kisebbek lesznek a Magyarország és legfontosabb versenytársai közötti különbségek is, gyengül a régiós ösztönzési verseny. A befektetésösztönzés rendszerét úgy érdemes átalakítani, hogy az EU szabályozás által megengedett és kofinanszírozott formákat alkalmazzuk. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy az EU nem a támogatás formáját, hanem a támogatási maximumok betartását tartja fontosnak.

A külföldi működőtőke fogadó gazdaságra gyakorolt potenciális pozitív hatásainak érvényesülése, a fogadó gazdaságba való beágyazódás legalább olyan fontos, mint az új befektetések vonzása, bár gazdaságpolitikai eszközökkel nehezen befolyásolható.

Bevezetés

A magyar gazdaságba a nyolcvanas évek végén indult meg a közvetlen külföldi tőkebefektetések (FDI) beáramlása. A magyar gazdaságpolitika összességében mindvégig a befektetéseknek kedvező szabályozó- és kedvezményrendszert működtetett. Habár a magyar kutatói szférában közkeletű vélekedés szerint a befektetésösztönzésnek nincsen szerepe a tőkevonásban, ez a tanulmány azt igyekszik - elsősorban nemzetközi példák alapján - bizonyítani, hogy egy-egy régió belül, illetve világméretben, a befektetési célpontok egyre hasonlóbba válásával minden bizonnyal felértékelődik az egyes ösztönző és szabályozó eszközök szerepe.

A külföldi részvétellel működő vállalatoknak, különösen a kilencvenes évek második felétől, meghatározó a szerepük a magyar gazdaság teljesítményének alakulásában. Hazánk sokáig a régió vezető tőkevonó országa volt, azonban 2000-től kezdve a statisztikák szerint jelentősen csökkent a beáramló tőke mennyisége. Magyarország tőkevonó képessége mind abszolút mértékben (az előző évek beáramlásaihoz hasonlítva), mind relatíve (a legfontosabb versenytársakhoz viszonyítva) csökkent. Habár jelentős mértékben „katalizálták”, gyorsították az átalakulást, mégis, pl. a hazai beszállítók alkalmazását tekintve a várakozások alatt maradt a már Magyarországon levő közvetlen külföldi tőkeberuházások szerepe. Ebben a helyzetben megnő a gazdaságpolitika szerepe a tőkevonásban, a kedvezőtlen tendenciák megfordításában. Különösen két területen: az egyik fontos cél az éves beáramlás növelése, a másik pedig a fogadó gazdaságra gyakorolt kedvező hatások teljesebb érvényesítése.

1. Miért jó a gazdaságnak az FDI?

Egy ország szempontjából az FDI és a versenyképesség kapcsolatát főként a közvetlen külföldi tőkebefektetéseknek a gazdasági növekedésre gyakorolt hatásával közelíthetjük. Az elmélet nem ad egyértelmű választ arra a kérdésre, hogy kedvező-e egy gazdaság szempontjából a tőkebeáramlás.

A neoklasszikus növekedési elméleti modell szerint a közvetlen külföldi tőkebefektetések nem befolyásolják a hosszú távú növekedés ütemét. Ez érthető, ha figyelembe vesszük a modell feltételeit, amelyek a következők: állandó mérethatékonyság, az inputok csökkenő határ-

terméke, az inputok közötti pozitív helyettesítési rugalmasság és tőkéletes verseny. Az FDI exogén növekedése az egy főre eső tőke mennyiségét növeli, de ez a feltételek miatt csak ideiglenes lehet, hiszen a tőke csökkenő megtérülése határt szab ennek a növekedésnek. Az FDI a hosszú távú növekedés ütemét két exogén tényezőre gyakorolt hatásán keresztül befolyásolhatja: az egyik a technológiai fejlődés, a másik pedig a foglalkoztatott munkaerő mennyiségének változása. Vagyis a (közvetlen külföldi) tőkebefektetés hatása akkor lehet pozitív növekedési szempontból, ha az országban a technológia szintjét, illetve a foglalkoztatottságot emeli.

Az endogén növekedésemélet, amely már nem tartja meg a tőkéletes verseny feltételét, nagyobb teret ad az FDI növekedésre gyakorolt hatásának. Ebben az elméleti keretben a beruházás, és így az FDI, a kutatás-fejlesztésen (K+F) vagy a humántőkére gyakorolt hatásán keresztül befolyásolhatja a növekedés ütemét. Még ha a tőke megtérülése csökkenő is, externáliákon keresztül hathat az FDI a növekedésre. Ilyen lehet egyrészt a helyi gazdaságba a leányvállalaton keresztül „kiszivárgó” tudás (szervezeti formák, a humántőke minőségének javítása, az állótőke minőségének javítása), másrészt a leányvállalatok helyi vállalatokkal való különféle kapcsolatain keresztül érkező hatások (vegyes vállalatok, technikai-technológiai kapcsolatok, technológiatranszfer, megrendelések, köztes termékek eladása, piacra jutás, finanszírozási feltételek javulása, a leányvállalatok jelenléte révén keletkező intenzívebb verseny, stb.). Ezen a tényezőkön keresztül egyrészt a leányvállalat, másrészt a kapcsolódó vállalatok termelékenysége nő meg a fogadó gazdaságban. A technológiatranszfer és a helyi tovagyrúzó hatások létezése megakadályozza, hogy a tőke határtermelékenysége csökkenő legyen, és így lehetővé teszi a hosszabb távú, endogén tényezők által generált magasabb rátájú növekedést. Tehát annak, hogy az FDI a fogadó gazdaságra pozitív hatást gyakoroljon, egyik feltétele, hogy ezek az externáliák létezzenek.

Vállalati szempontból az FDI-t megvalósító multinacionális vállalatok a legfontosabb szereplők. Ezek a vállalatok végzik a legtöbb K+F-tevékenységet. Ezzel ők a technológiatranszfer legfontosabb forrásai. (Tágra értelmezve a technológiába beleértjük a szervezeti, management-ismereteket is.) A fogadó gazdaság ezt a technológiát közvetlenül, a multinacionális vállalatok helyben működő leányvállalataitól kaphatja, vagy áttételesen, a leányvállalatnak a fogadó gazdaság más vállalataival megvalósított tranzakciói révén. A technológiatranszfer hatása jelentkezhet a termelékenység javulásában, az ipari szerkezet átalakulásában, a

K+F-kiadások növekedésében, az export (és az import) szerkezetének átalakulásában, a humántőke-állomány változásában. Ugyanakkor az FDI-hoz kötődve nem garantált a gazdasági növekedés szempontjából pozitív szerepet játszó technológiatranszfer. Lehetséges, hogy nem a megfelelő technológia kerül átadásra (pl. a humántőke szintjéhez képest), hogy nem kerül sor jelentős mértékű technológiatranszferre, hogy a technológia nem terjed tovább (pl. intézményi hiányosságok, a helyi gazdaság fogadókép telensége, vagy a leányvállalat elszigeteltsége miatt).

Az egyes elméleti irányzatokban különbözik a közvetlen külföldi tőkebefektetéseknek a gazdaság növekedésére gyakorolt hatása. Ezt tekintve a kevés, kimondottan az FDI-nak a növekedésben játszott szerepével foglalkozó empirikus tanulmány eredményei sem egyértelműek. Sok esetben a több országot felölelő elemzések a gazdasági növekedés és az FDI közötti kapcsolatot nem mutatják szignifikánsnak/pozitívnak (pl. de Mello (1999), Crankovic és Levin (2000), Lipsey (2000)). Az egyik legfontosabb „ellenpélda” Borensztein, de Gregorio és Lee (1998) elemzése, amely megmutatja, hogy az FDI hatása pozitív lehet a gazdasági növekedésre, attól függően, hogy a fogadó gazdaságban milyen a humántőke szintje, milyen a tőkeabszorpció kapacitása. Ha a humántőke minősége meghalad egy küszöbértéket, (amelyet a középfokú oktatásban résztvevők arányával mérnek,) akkor a közvetlen külföldi tőkebefektetések jelentősen emelhetik a növekedés ütemét. Hasonló eredményre jut Hermes és Lensink (2000), akik a fejlődő országokat vizsgálva arra a megállapításra jutottak, hogy nemcsak a humántőkének, hanem a pénzpiacoknak is el kell érniük egy meghatározott fejlettségi szintet. A pénzpiacok szerepét hangsúlyozza ebben a tekintetben Alfaro, Chanda, Ozcan és Sayek (2001) is.¹ Az átalakuló országok esetében az 1990 és 1998 közötti időszakra Campos és Kinoshita (2002) azt találta, hogy az FDI hatása pozitív és szignifikáns a gazdasági növekedésre. Ezzel megerősíteni érezték Borensztein, de Gregorio és Lee (1998) eredményeit, hangsúlyozva, hogy az átalakuló országokban a humántőke minősége átlépi azt a küszöböt, ami ahhoz szükséges, hogy az FDI gazdasági növekedésre gyakorolt pozitív hatása érvényesüljön.

¹ További pozitív példa: Xu (2000) szerint az FDI erősíti a teljes tényező termelékenység (TFP) növekedését.

Metodológiai problémák

A közvetlen külföldi működőtőke-befektetésekre vonatkozó legmegbízhatóbb adatokat a fizetési mérlegből nyerjük, és ez a legszélesebb körben használt adatforrás a nemzetközi elemzésekben, összehasonlításokban is. Ugyanakkor ez utóbbinak nem célja, hogy megmutassa, mennyi a tényleges működőtőke-beáramlás az adott gazdaságba. A fizetési mérleg alapvetően az adott ország rezidensei és nem rezidensei közötti pénz- és tőkemozgások regisztrálását tartja szem előtt. Így fordulhat elő, hogy a közvetlen külföldi tőkebefektetések között szerepelnek olyan tételek, amelyek ipargazdasági szempontból nem tekinthetők annak, például a vállalaton belüli hitelek közül a rövidlejáratúak – így a kereskedelmi hitelek is.

Egy másik probléma is felmerül a fizetési mérlegben közölt adatok összehasonlíthatóságával kapcsolatban. Ezen adatok egységesítése nemzetközi szervezetek (az IMF és az OECD) vezetésével folyik. Nem mindegyik ország közöl olyan adatot, amely megfelel a két szervezet által kidolgozott, ún. benchmark definíciónak². A legfejlettebb átalakuló országok számai – Magyarország kivételével – a kilencvenes évek végére teljesítik a definíció követelményeit. Magyarország esetében a visszaforgatott profitot változatlanul nem tartalmazza az FDI-adat.³ Emiatt az éves beáramlás jelentősen alulbecsült, hiszen az ország – a legfontosabb versenytársaktól eltérően – az FDI-beáramlás olyan szakaszában van, ahol becslések szerint az éves flow legjelentősebb komponense a visszaforgatott profit, egyes években akár a teljes beáramlás felét is adhatja ez az összetevő. (Antalóczy, Sass, 2002)

2. Az állam szerepe a tőkevonzásban

Miért ruháznak be a vállalatok külföldön? Dunning (1993) a korábban publikált elméletek szintézisével dolgozta ki teóriáját, mivel az addigi

² Az adatnak meg kell felelnie az ún. 10 %-os szabálynak (vagyis a 10 % feletti tulajdonosi részesedés esetében tekintjük működőtőke-befektetésnek a beáramlást, az alatt portfólió-befektetés, a beáramlás formájától függetlenül), és tartalmaznia kell a következő három komponens: tulajdonosi részesedés, visszaforgatott profit és vállalaton belüli köcsön-tranzakciók.

³ A tervek szerint 2004 lesz az első év, amikor „teljes” FDI-adatot közöl majd az MNB. Magyarország egyébként nincsen egyedül ezzel a problémával. Elég csak végignézni az IMF statisztikáit, hogy lássuk, egyes EU-tagországok esetében is hiányos az adatközlés. Megerősíti ezt Feenstra (1998) is, aki szerint sok ország FDI-statisztikája nem tartalmazza az újrabefektetett nyereséget (pl. Japáné), s valószínűsíthetően részben ennek köszönhető az egész világra vonatkozó éves inward és outward FDI-adatok eltérése.

magyarázatok nem tudták teljes mértékben indokolni a közvetlen külföldi tőkebefektetések létét. Dunning szerint a nemzetközi termelés egy olyan folyamat eredménye, amelyre tulajdonosi (ownership), internalizációs (internalisation) és a helyszínhez kötődő (localisation) előnyök vannak hatással. Témánk szempontjából az utóbbi a legfontosabb: vagyis milyen tényezők alapján választja ki a befektető vállalat a beruházás helyszínét. Ilyenek a helyi inputok elérhetőségét befolyásoló tényezők, mint pl. a természeti erőforrások, a piac nagysága, a földrajzi elhelyezkedés, a gazdaság helyzete, a kulturális és politikai környezet, a tényezőárak, a szállítási költségek, a kormányzati gazdaságpolitika egyes elemei (kereskedelempolitika, iparpolitika, költségvetési politika, adópolitika stb.). Vagyis a kormányzati gazdaságpolitika befolyásolhatja egy-egy ország tőkevonzó képességét.

A kormányok, felismerve az FDI-nak a gazdaságra, versenyképességre gyakorolt potenciális pozitív hatásait, az utóbbi évtizedekben jelentősen csökkentették a beruházások útjában álló akadályokat, újabb és újabb szektorokat nyitottak meg az FDI előtt. (UNCTAD, 2002) Ezen túlmenően sok országban igyekeztek javítani az általános beruházási környezetet, és különféle kedvezményeket is bevezettek a (külföldi) beruházók számára. Motiválhatták az érintett kormányzatokat egyrészt makrogazdasági problémák (például a magas adósságállomány csökkentése, az alacsony növekedési ütem emelése, vagy a munkanélküliség mérséklése).

Másrészt, és ez a fontosabb, a globalizáció és regionalizáció folyamatai teremtettek olyan helyzetet, amelyben a kormányzatok szempontjából felértékelődött a beruházás-ösztönzés szerepe (Blomström, Kokko, 2003). A nemzetközi (GATT, WTO) és regionális (pl. EU, NAFTA) kereskedelem-liberalizáció, szabályozási egységesítések és az egyoldalú liberalizációs lépések, illetve a technikai-technológiai innovációk, a telekommunikáció fejlődése miatt a piacok egyre integráltabbakká váltak, és a piacnagyság szerepe a befektetések helyszínének kiválasztása szempontjából leértékelődött. Így megnőtt az exportra termelő beruházások jelentősége, és a kisebb országok esélyei is növekedtek a befektetés-vonzásban. Más oldalról a globalizáció/regionalizáció folyamatai miatt a nemzeti gazdaságpolitika egyre kevesebb eszközzel rendelkezik, ami miatt sokkal nagyobb szerepe lesz a „maradék eszközöknek”, köztük az FDI-ösztönzés elemeinek.

Harmadrészt a befektetés-vonzás előtérbe kerülése egyfajta országok közötti „ösztönzési verseny” beindulását is eredményezte (Oman, 2000),

amiben a részt venni nem akarók tőkevonzási teljesítménye jelentősen csökkenhet. Az „ösztönzési verseny” erősödését jelzi, hogy egyre nagyobb az egy, FDI által teremtett munkahelyre jutó állami támogatás összege. Az UNCTAD (2002, 205.o.) adatai szerint például sok esetben haladja meg a 100.000 USD-t ez az érték, 2000-ben például az Intel izraeli, vagy a Honda USA-beli beruházásánál. Az EU-tagok közül Németország (Dow-beruházás, 3.400.000 USD/munkahely) és Nagy-Britannia (Ford-, Dupont-, Hyundai-beruházás) is szerepel a legbőkezűbb támogatók listáján. (A támogatások ilyen bőkezűsége felveti a kérdést, hogy ezekben az esetekben nem a befektető-e az abszolút nyertese az országok közötti versenynek. Haaland és Wooton (1993) felveti, hogy a támogatás szintje olyan magas lehet, hogy még jelentős mértékű fogadó gazdaságbeli spilloverek esetében is a külföldi befektető lehet a nettó nyertes.)

A globalizáció/regionalizáció előrehaladásának még egy fontos következménye van a befektetés-ösztönzési verseny alakulására: mivel a piacok egységesítése regionális szinten előbbre tart, mint globálisan, ezért valószínűsíthető, hogy a verseny színtere leginkább egy-egy több országot felölelő régió vagy nagy országon belüli régiók között zajlik. Ezek lehetnek ugyanis adottságaikat tekintve hasonlóak, amelyek közötti választás kapcsán nagyobb súllyal eshetnek latba a kedvezmények.

Kérdéses, hogy az FDI-ösztönzés eszközeivel mennyiben befolyásolhatók a beruházó vállalatok helyszínválasztási döntései. A szakirodalom szerint, mint láttuk, a multinacionális vállalatok számára a befektetés helyének kiválasztásakor a fogadó gazdaság általános állapota a legfontosabb. A befektetés típusától függően (hazai piacra vagy exportra termel inkább, illetve a fogadó gazdaságban milyen termelési tényezőt használ intenzívebben) vizsgálják például a piac nagyságát, a jövedelmi szintet, a humántőke jellemzőit (szakképzettség, termelékenység, relatív bér), az infrastrukturális ellátottságot, a politikai és gazdasági stabilitást, a szabályozási és gazdaságpolitikai kereteket. A befektetés típusa meghatározza, melyik tényező milyen súllyal szerepel. Ezt erősítette meg az országok közötti tőkeáramlásokat vizsgáló empirikus irodalom is, ugyanis a szakirodalomban sokáig tartotta magát az állítás, amely szerint a kedvezmények, ösztönzők nem játszanak szerepet a beruházás helyszínének kiválasztásakor.

Empirikus eredmények

A hetvenes-nyolcvanas években publikált empirikus tanulmányok sem erősítették meg a beruházás-ösztönzők hasonló adottságú területek közötti

választásban játszott szerepét⁴. Ebben az időszakban még valóban nem lehetett jelentős a kedvezmények szerepe.

Az újabb empirikus eredmények szerint – a globalizációs/regionalizációs változások következményeiről írottakkal összhangban – viszont a beruházások helyét befolyásolhatják a kormányzatok által alkalmazott különféle ösztönzők is. A kilencvenes években a kedvezmények hatása még kicsiny volt az empirikus tanulmányok szerint. Az ekkor született tanulmányok szerint a kedvezményeknek van hatása a beruházás helyének kiválasztásakor, de ez nem meghatározó. A szűkebb értelemben vett ösztönzők inkább az adott (akár több országot felölelő, akár egy országban) régió belüli olyan helyszínek versenyében játszanak szerepet, amelyek más jellemzőiket tekintve hasonlóan szerepelnek. Blomström, Kokko, Zejan (2000) több ország kilencvenes évekbeli adatát vizsgáló tanulmánya szerint az FDI nemzetközi megoszlását a piaci sajátosságok, a relatív termelési költségek és a termelési tényezőkkel való ellátottság határozza meg. A kedvezményeknek csak korlátozottan van hatása az FDI áramlására. Christodoulou (1996) a kiválasztott helyszínek kettes-hármas holtversenye esetén bizonyítja a kedvezmények kritikus jelentőségét.

A legfrissebb, 2000 után született tanulmányok azonban rámutatnak arra, hogy az információtechnológia, a telekommunikáció, az egyéb technikák és technológiák fejlődése, a globalizáció előrehaladása követ-

⁴ Ugyanakkor fel kell hívnunk arra a figyelmet, hogy fontos metodológiai problémák jelentkeztek a kedvezmények szerepének vizsgálatakor. A legfontosabb ezek közül az, hogy az ökonometriai módszerekkel dolgozó tanulmányok általában leszűkíteték a kedvezményeket a könnyen kvantifikálható adókedvezményekre. Amennyiben komplikáltabb ösztönzési mutatókat használunk, akkor is lehetséges azonban, hogy nemzetközi összehasonlításban jelentős kedvezményeket adó ország minimális tőkét vonz, ha például hasonló adottságokkal rendelkező szomszédja még az övénel is nagyobb kedvezményeket kínál. Az is lehetséges, hogy egy egyébként rossz realgazdasági mutatókkal rendelkező ország kínál relatíve jelentős kedvezményeket, és mégis kevés a tőkebeáramlás.

A kérdőíves-interjúk felmérések esetében az a probléma, hogy általában megelégszenek a befektetők azon válaszával, amely szerint a beruházás helyének meghatározásakor nem befolyásolta őket az elérhető kedvezmények milyensége, köre. (Fontos leszögezni, hogy a befektetők valójában ellenérdekeltek abban, hogy bevallják, számít a kedvezmény. Egyrészt ez megkérdőjelezné az adott terület/város/ország iránti hosszabb távú elkötelezettségüket, másrészt érezhetik úgy: nem lenne illő, ha egy gazdag, jól menő vállalatnak az a néhány millió dollár is számítana, amit a kedvezmény jelent.)

keztében az egyes helyszínek egyre hasonlóbakká válnak, és ebben a helyzetben az ösztönzők-kedvezmények szerepe egyre inkább felértékelődik. (Lásd például Hassett és Hubbard (1997), Clark (2000) vagy Taylor (2000) tanulmányait, amelyek empirikusan mutatják be a(z adó)kedvezmények jelentős szerepét.) A változás irányát érzékelteti Altshuler, Grubert és Newlon (1998) is, akik szerint az FDI adóelaszticitása – FDI növekmény az adókedvezmény függvényében – majdnem megkétszereződött 1984 és 1992 között. Léteznek ma már olyan kérdőíves felmérések is, amelyekben a multinacionális vállalatok vezetői elismerik, hogy a beruházási helyszínek közötti választásban növekvő szerepet játszanak a kedvezmények. (Easson, 2001)⁵

A közép-kelet-európai országokat tekintve kevés empirikus tanulmány foglalkozott a kedvezmények szerepével. Az eredmények ugyan vegyesek, de a metodológiai problémákat, a beruházók „pszichológiai” indítékait is figyelembe véve inkább az valószínűsíthető, hogy a (volt) átalakuló országokban is egyre inkább van szerepe a kedvezményeknek a befektetések vonzásában. Lankes és Venables (1997) eredményei szerint az ösztönzőknek nem volt jelentős hatása a közvetlen külföldi tőkebefektetések helyszínének kiválasztásakor a régióban. Hasonló eredményre jutott Éltes és Sass (1998), a magyarországi beruházókat vizsgálva. (Meg kell jegyeznünk, hogy mind a két tanulmány kérdőíves módszerrel dolgozott. Általános tapasztalat, hogy a kérdőívekre adott válaszok gyakran nem ugyanazok, mint a mélyinterjúk során kaptak.) Interjúkra támaszkodott az OECD (1995), a kilencvenes évek első felére vonatkozó felmérése, amelynek során átalakuló országok adószakértői, adópolitikával foglalkozó kormányzati szakértőket és magánvállalatok vezetőit kérdezték meg arról, hogy beruházási döntéseikben milyen szerepet játszanak a kedvezmények. A válaszok szerint az elsődleges szempont ezeknél a döntéseknél a potenciális fogadó országok gazdasági és intézményi hátterének, jellemzőinek alakulása. A kedvezmények értékelése, számbavétele ezután következik. Ha az egyéb szempontok, vagyis a gazdaság és az intézmények általános állapota, az infrastruktúra helyzete alapján két helyszín azonos minősítést kap, akkor

⁵ Meg kell említeni a teljesség kedvéért, hogy a frissebb felmérések között is vannak olyanok, amelyek szerint nem jelentős az adókedvezmények szerepe. Pl. Wunder (2001) a Fortune 500-as vállalati listájáról kiválasztott 75 vállalatnál elemezte a helyszínek kiválasztási döntések legfontosabb tényezőit. Eredményei szerint az adótényezők csak 4 vállalatnál voltak meghatározók.

a kedvezmények dönthetnek az ezek közötti választásban. Mélyinterjúkra és kérdőíves felmérésekre támaszkodó esettanulmányok (például Antalóczy, 1997 és Antalóczy, Sass, 2003⁶) bemutatják, hogy a kiemelkedően nagy beruházási projektek Magyarországon a kilencvenes évek elején nagylelkű kormányzati támogatáshoz jutottak, s ezeknek meghatározó szerepük volt abban, hogy az adott befektető a régió országai közül éppen Magyarországot választotta. Hasonló eseteket idéznek Lengyelország, Csehország és Szlovákia esetében Mah és Tamulaitis (2000, 236-237. o.)

Az ösztönzők hatékonysága

Egy másik fontos kérdés, hogy a kedvezményt nyújtó ország szempontjából mennyire hatékonyak az ösztönzők. A hatékonyságot kétféleképpen értelmezhetjük: egyrészt úgy, hogy segítségével sikerül-e általában befektetést vonzani. Erre, a fentiek alapján, egyre inkább igen a válasz. Hasonló adottságú országok között eltérítheti a befektetést a bőkezűbb kedvezmény.

A hatékonyság második értelmezésénél azt kell megvizsgálnunk, hogy a kedvezmények költségét kompenzálja, vagy felülmúlja-e az a pozitív hatás, amely a befektetés révén jelentkezik a fogadó gazdaságban, ha egyáltalán létezik ilyen pozitív hatás. Az ösztönzők bevezetését ugyanis az indokolhatja, hogy az említett externáliáknak egy részét a külföldi befektetők nem tudják internalizálni, ezért a magán és a társadalmi szintű megtérülési ráta eltér egymástól. Így az FDI-ösztönzők alkalmazása indokolható azzal, hogy amíg annak költsége nem haladja meg a társadalmi szintű és a magánhozamok közötti különbséget, addig az a fogadó gazdaság számára kedvező.⁷ A szakirodalomban az iparágon belüli és iparágak közötti spilloverek, illetve az FDI és a gazdasági növekedés közötti kapcsolat elemzése próbál meg választ adni arra a kérdésre, hogy a társadalmi szintű haszon meghaladja-e a kedvezmények költségét. Az eredmények – mint láttuk az FDI és növekedés

kapcsolatának elemzésekor - vegyesek. Ugyanez áll a spilloverek vizsgálatára is⁸. Például az adókedvezmények által vonzott FDI-nak a K+F-re gyakorolt hatását vizsgálva Hall és Van Reenen (2000) és Bloom, Griffith, Van Reenen (2000) pozitív kapcsolatot talált. Blomström és Sjöholm (1999) pozitív spilloverekről, Aitken és Harrison (1999) negatívokról számol be. Konings (1999), legalábbis a kilencvenes évek elején, negatív spilloverekre talál példát az átalakuló országokban. Blomström, Kokko és Zejan (2000) szerint a fogadó ország és az ágazat sajátosságai meghatározzák, hogy milyen lesz az FDI hatása a gazdaságra. A fentiekből látható, hogy az FDI pozitív hatását jelentő *spilloverek lehetősége fennáll, azonban megvalósulásuk nem automatikus*. Esettannulmányi elemzések alapján Blomström és szerzőtársai szerint a potenciálisan jelen levő spillover megvalósulása attól függ, hogy mennyire képesek a helyi vállalatok ezeknek a fogadására. Vizsgálatuk alapján az előre irányuló kapcsolatok (forward linkages) általában pozitív spillovereket hoznak, ami kevésbé igaz a hátra irányuló kapcsolatokra (backward linkages). Az iparágak közötti spilloverek erőteljesebbek lehetnek, mint az iparágon belüliek.

Állami ösztönzők a gyakorlatban

Melyek azok az ösztönzők-kedvezmények, amelyeket a kormányok a tőkevonás érdekében alkalmaznak? Azok a gazdaságpolitikai elemek sorolhatók ide, amelyek célja az, hogy a beruházások (ezen belül elsősorban az FDI) megtérülését javítsák, vagy költségét és/vagy kockázatát csökkentsék. Az ösztönzők lehetnek fiskálisak, finanszírozási és sorolhatók az egyéb ösztönzők kategóriájába. Ezek a kedvezmények elsősorban az új beruházások helyválasztását befolyásolják (illetve a kapacitásbővítést); az egyesülés-felvásárláshoz kapcsolódó tőkeáramlást a kedvezményrendszer kevéssé érinti.

A szakirodalom szerint a fiskális, finanszírozási és egyéb ösztönzők tartoznak a szűk értelemben vett FDI-ösztönzők közé. Sok esetben a kedvezményekhez különféle feltételeket és követelményeket (performance requirement – PR) kapcsolnak a kormányzatok, azzal a céllal, hogy az FDI nagyobb valószínűséggel „szállítsa” a tőle várt pozitív hatásokat, illetve, hogy iparpolitikai szempontból terelje a kiemelt

⁶ Az, hogy ebben a kérdőíves felmérésben „bevallották” a vállalatok, hogy számítanak a kedvezmények, annak köszönhető, hogy a kutatásra „történelmi pillanatban” került sor, akkor, amikor a csatlakozási tárgyalások miatt a vállalatok fontosnak érezték, hogy állást foglaljanak a kedvezmények ügyében.

⁷ Fontos még megemlíteni, hogy a fogadó ország szempontjából a kedvezményeknek vannak potenciális negatív hatásai is. Ezek közül a legfontosabb az adóalap csökkentése, a forrásallokáció torzítása, a korrupció és a „rent-seeking” erősödése. (Zee, Stotsky, Ley, 2002, 1498.o.)

⁸ Sok esetben „egy kalap alá” veszik az FDI és a növekedés, illetve az FDI és a spilloverek közötti kapcsolat elemzését. Habár az FDI a növekedésre áttételesen a spillovereken keresztül (is) hathat, itt mégis megkülönböztetjük a kétféle elemzési irodalmát.

szektorok, tevékenységek, régiók felé a beruházásokat⁹. Ilyen PR lehet: helyi hozzáadottérték-előírás, exportkövetelmény, minimális befektetési követelmény, a hazai részvétel előírásának követelménye, foglalkoztatáshoz kapcsolódó követelmények, technológiatranszfer követelménye, K+F-tevékenység követelménye, stb. Multilaterális (GATT, WTO), és regionális egyezmények jelentősen korlátozták a PR alkalmazásának lehetőségét¹⁰.

1. táblázat A legfontosabb szűkebben vett FDI-ösztönzők

Ösztönzők fajtái	Céljaik	Elemeik
költségvetési (fiskális)	az adóteher csökkentése a beruházó számára	adókedvezmény, adómentesség, adó-visszatérítés, vámmentesség, adóalap csökkentése, ÁFA-mentesség, gyorsított értékcsökkenési leírás, újrabefektetési kedvezmény, veszteségelhatárolás
pénzügyi (financiális)	közvetlen pénzügyi támogatás nyújtása	Kedvezményes hitelek, nem visszafizetendő támogatások, állami garancia beruházási hitelekre, exportgarancia,-biztosítás, és -hitel, különböző célú, kedvezményes támogatások
Egyéb	a beruházás nyereségességének növelése/költségeinek csökkentése nem-pénzügyi eszközökkel	preferenciális kormányzati szerződések, piaci árnál olcsóbb ingatlan juttatása, intézményi befektetés-ösztönzés, kis- és közepes vállalatok fejlesztési programjai, vámszabadterületek, speciális gazdasági övezetek, ipari parkok

Forrás: saját összeállítás

A befektetők motivációinál láttuk, hogy a szűk értelemben vett kedvezmények mellett, sőt azok *előtt* a befektetési környezet milyenségét, a beruházások működési-megtérülési feltételeit, a reálgazdasági jellem-

zőket veszik figyelembe a beruházás helyének kiválasztásakor. Ennek alakításában a kormányzat szempontjából a különféle makrogazdasági politikák játszanak szerepet. (Antalóczy, Sass, 2003) Jellemzésére kvantifikálható mutatószámok és nem kvantifikálható ismérvek használhatók. Az előbbieket közé tartoznak például GDP/fő, a GDP növekedési üteme, az inflációs ráta, a folyó mérleg és a költségvetés GDP-arányos egyenlege, a munkanélküliségi ráta, az infrastruktúra állapotát, a munkaerő versenyképességét, a beruházási klímát, a piac nagyságát jelző számok. Az utóbbi körbe sorolható többek között a bankrendszer minősége, a privatizáció állása, módja, a kereskedelem- és versenypolitika jellemzői, a közbiztonság, a korrupció, a kulturális hasonlóság, s az életminőség - lakóhely, környezet minősége, kulturális ellátottsága, iskoláinak színvonala (ezen belül az idegen nyelvű oktatás lehetősége), de még a szállodák, vendéglátóhelyek minősége is.

Az általános befektetési klímát alakító makrogazdasági politikák közül a *monetáris és fiskális politika* a két legfontosabb. Ezek befolyásolják a gazdasági stabilitás mérőszámainak alakulását (infláció, külső- és költségvetési egyensúly), és a kamatlábakat, s ezen keresztül a tőke költségeket, a beruházási döntéseket és a befektetések típusait. (Természetesen a külföldi beruházók esetében ez a hatás sokkal gyengébb, hiszen a hazai beruházókkal szemben az előbbieknél sokkal több finanszírozási forrás áll rendelkezésükre.) A költségvetési politika meghatározza az általános adószintet, azon belül a nyereségadó szintjét is. (Empirikus tanulmányok szerint, ha minden más FDI-ra ható tényezőben megegyezik két ország, akkor az vonz több működőtőkét, amelyekben alacsonyabb a nyereségadó¹¹.) A monetáris politikán belül az árfolyam-politika a stabilitás egyik mérője lehet. Alakítja a fogadó ország értékpapírjainak relatív árait, a repatriált profit relatív nagyságát, exportorientált befektetés esetében a kivitt termékek versenyképességét.

⁹ A PR-eket alkalmazzák mind a fejlett, mind a fejlődő országok. (Safarian, 2002) Hatékonyságuk az FDI terelésében és pozitív hatásainak biztosításában nem egyértelmű. Egyes esettanulmányok beszámolnak olyan esetekről, ahol a PR-t sikeresen alkalmazták. (Idézi Kumar (2002), illetve Balasumbranyam (2002))

¹⁰ A WTO Subsidies and Countervailing Measures (SCMs) és Trade-Related Investment Measures (TRIMs) egyezményei megtiltják egyes PR-ek használatát, azonban a más típusú nem PR-hoz kapcsolt kedvezményeket nem tiltják. (Nem alkalmazhatók a helyi hozzáadottérték-előírás, a „kereskedelmi kiegyensúlyozás” előírása, az exportellenőrzés. Ezek egy részét kereskedelempolitikai eszközökkel helyettesítették, pl. eredetszabályok.) A NAFTA és az EU azok a regionális integrációk, ahol valamilyen mértékben egységesítették az ösztönzési politikákat.

¹¹ Az általános nyereségadó szerepét több tanulmány is megerősíti. De Mooij és Ederveen (2001) áttekinti, és összehasonlítható adatokkal újraszámolja 25 empirikus tanulmány eredményét. A szerzők szerint a fogadó ország adórátájának 1 %-os csökkentése az adott országban az FDI-beáramlást 3,3 %-kal emeli meg. (Az effektív adórátát használó tanulmányokban az elaszticitás értéke még magasabb.) Desai, Foley, Hines (2002) szerint az USA-beli FDI értéke 5 %-kal alacsonyabb a 10 %-kal magasabb adóval rendelkező országokban, s az adóhatás különösen erős Európában. (Természetesen a kapcsolatot megváltoztatja, ha a beruházó különböző mértékű adókedvezményben részesül a vizsgált országokban.)

A további gazdaságpolitikai területeket illetően: a *strukturális politikák* befolyásolják az iparszerkezet alakulását, térbeli elhelyezkedését, a K+F helyzetét, a gazdasági szereplők összetételét. Az egyes tényezőpiacok működését szabályozó politikák – például a *munkaerő-piaci politika* – áttételesen hatnak arra, hogy mennyire vonzó az ország a külföldi befektetők szempontjából. Ugyanígy áttételes hatása lehet a munkaerő minőségét befolyásoló politikáknak, elsősorban az *oktatási-képzési politikáknak*, de az *egészségügyi politikának* is. A *privatizációs politika* fontos eszköze lehet a közvetlen külföldi tőkebefektetések vonzásának, amennyiben az állami tulajdonban levő vállalatok, közművek stb. eladása esetén nem különböztetik meg a potenciális vásárlókat nemzeti hovatartozásuk szerint, vagyis nem preferálják a hazai vevőket. A nagyobb privatizációs ügyletek vagy koncesszió értékesítések önmagukban meghatározhatják az adott évi FDI-beáramlás szektorális összetételét. A privatizációs szerződések ezen felül olyan kitételeket is tartalmazhatnak, amelyek egyébként más gazdaságpolitikai elemek fennhatósága alá tartoznak, például a privatizált vállalat foglalkoztatási kötelezettsége, az exportértékesítés, vagy a termelés szintjének meghatározása bizonyos időszakokra. Vannak olyan *be- és kilépési szabályok* (entry and exit regulations), amelyek csak a közvetlen külföldi tőkebefektetésekre vonatkoznak. A belépési feltételek tartalmazzák a külföldi tulajdon engedélyezett felső határát (100 százalék, többségi vagy kisebbségi külföldi tulajdon) és azoknak a gazdasági ágaknak a listáját, amelyekben engedélyezik (vagy tiltják) a közvetlen külföldi tőkebefektetéseket. A kilépési szabályok, habár a hatvanas és a hetvenes években, elsősorban a fejlődő országokban jelentős mértékben alkalmazták őket, mára csak igen kevés szabályozó rendszerben találhatók meg. A *versenypolitika* az egyesülések-felvásárlások szabályozása révén befolyásolhatja a közvetlen külföldi tőke beáramlását. Más oldalról a külföldi részvételű vállalatok működési környezetére hat a versenypolitika, illetve az annak érvényesülését vizsgáló hatóság, a piaci szerkezet, a verseny alakulását érintő szabályozásaival-döntéseivel, az antitröszt és a restriktív gyakorlat elleni fellépésével. A *kereskedelempolitika* meghatározza a kivitelre kerülő termékek piacra jutását, az importált inputok elérhetőségét és bekerülési árát. Ennek jelentősége különbözik az exportorientált és hazai piacra orientált vállalatok számára, ugyanakkor valamelyik vetülete általában mindegyik befektető szempontjából fontos. A zárt piacok

önmagukban is FDI-vonzó tényezőként jelentkezhetnek, hiszen arra indítják a vállalatot, hogy a költséges, és néha megvalósíthatatlan export helyett termelőkapacitást hozzon létre az adott országban.¹²

Mint láttuk, az FDI kedvező hatását a fogadó gazdaságra a potenciális spillover hatások minél teljesebb megvalósítása jelenti. A spilloverek növelését a még alkalmazható PR-ek és a helyi vállalatok abszorpciós kapacitását, a külföldi cégtől való tanulási képességét javító politikák szolgálhatják. Ezek között találunk olyanokat, amelyek a spilloverek lehetőségét ex ante növelik jelentősen, és összeegyeztethetők regionális és multilaterális egyezményekkel is, mint pl. az *oktatás, képzés, K+F-tevékenység támogatása*. Áttételesen segítik a spilloverek megvalósulását más politikák is, pl. az infrastruktúra fejlesztése.

A tágabb és szűkebb értelemben vett FDI-szabályozás viszonyára tehát az empirikus tanulmányok alapján az jellemző, hogy magát a tőkeáramlást a tágabb értelemben vett FDI-ra ható tényezők határozzák meg. A piac nagysága, növekedési üteme, a termelési költségek alakulása, a szakképzettség szintje, a politikai és gazdasági stabilitás, a szabályozási keretek, az FDI-ra áttételesen ható gazdaságpolitikák a legfontosabbak a beruházások vonzása szempontjából. Az ösztönzők szerepe inkább a fenti szempontokból hasonló adottságú területek közötti választásnál meghatározó. Vagyis a regionálisan, két hasonló adottságú ország között, esetleg egy országban belül konkrét ösztönzők terelhetik a beruházást.

3. A magyar teljesítmény – nemzetközi összehasonlításban. Van-e szerepe a befektetésösztönzésnek?

Magyarország esetében a visszaforgatott profit adatának hiánya nehézkessé teszi az összehasonlítást. (Lengyelország 1994, Szlovákia 1996, Csehország pedig 1998 óta közöl „teljes” FDI-adatot, s a kérdőíves stockszámbavételi módszer alapján valószínűsíthető, hogy az állományi adatok ezeknek az országoknak az esetében reálisak.) Erősíti a visszaforgatott profit hiányának hatását, hogy Magyarország – versenytársaihoz képest – a tőkevonzásnak egy későbbi szakaszában van. Így a privatizációhoz kötődő beáramlás Magyarország esetében a kilencvenes évek végétől kezdve csekély, míg a többi régióbeli versenytárs országban egy-egy évben akár a teljes beáramlás felét is kiteheti az ilyen jellegű

¹² vámot-átugró (tariff jumping) FDI.

FDI¹³. (Pl. a múlt évben Csehországban az éves beáramlás kb. felét tette ki a Transgas privatizációjához kötődő FDI.) Ugyanakkor a magyar éves beáramlásban valószínűsíthetően az egyik legjelentősebb komponens a statisztikákban nem szereplő visszaforgatott profit.

Mind a két fenti probléma ellenére megállapítható a 2. táblázat adatai alapján, hogy 1999-től egyre inkább lemaradt Magyarország a regionális tőkevonásban. 2002-ben a régió ebben a tekintetben leggyengébb gazdasága, Szlovákia is „lehagyta” Magyarországot – jórészt néhány privatizációs ügyletnek köszönhetően. 2003 első hónapjainak adatai ennek a tendenciának az erősödését mutatják: a közel 200 millió dolláros negatív magyar adattal szemben a többi vizsgált országban az előző évek dinamizmusa folytatódni látszik.

2. táblázat A közvetlen külföldi működőtőke-befektetések beáramlása, millió USD

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Csehország	2.035	2.136	3.700	6.313	4.583	4.916	8.000**
Lengyelország	4.498	4.908	6.365	7.270	9.342	8.000	6.000
Magyarország	2.275	2.173	2.037	1.944	1.643	2.688	855
Magyarország*	3.364	3.737	3.777	3.846	3.692	(4.443)	(2.000)
Szlovákia	351	174	562	354	2.052	1.475	3.500

* A Nemzeti Számlák alapján korrigált adat: 2001-re a 2000-eshez hasonló nagyságú visszaforgatást feltételeztünk, 2002-re pedig – a repatriált profit nagyságának növekedése miatt – az idősor legalacsonyabb értékéhez hasonló, 1000 millió USD-t. ** becslés. Forrás: WIIW/WIFO adatbázis, illetve: Csehország 2002: Cseh Nemzeti Bank; Magyarország 2002: MNB euró-adata USD-re konvertálva, Írország: IMF.

A 2002 végi egy főre eső állományi adatok szerint Magyarország még mindig a régió vezető „tőkevonzója”, ugyanakkor a 2. táblázatban jelzett tendenciák folytatódása ennek a pozíciónak a gyors elvesztését jelentheti. Kalotay (2003) hasonló tendenciára figyelmeztet a régió teljes FDI-beáramlásából való magyar részesedés alakulását vizsgálva.

3. táblázat A közvetlen külföldi tőkebefektetések állománya, millió USD

¹³ A hivatalos kimutatásokban csak az szerepel privatizációhoz kapcsolódó FDI-ként, ami az erre kijelölt állami privatizációs ügynökséghez, szervezethez folyik be, ami pl. magához a privatizált vállalathoz kerül tőkeemelésként, az nem. Emiatt a privatizációhoz kötődő FDI részesedése a hivatalos adatoknál magasabb lehet mindegyik ország esetében.

	FDI-stock (2001)	Korrekciós tételek (1996-2002)	2002-es beáramlás (becslés)	Korrigált stock	Korrigált stock/fő (USD)
Csehország	26.764	-	8.000	34.764	3408,0
Lengyelország	39.000*	-	6.000	45.000	1163,4
Magyarország	23.562	+11.270**	855	35.687	3533,3
Szlovákia	6.000*	-	3.500	9.500	1756,0

* becslés. ** 2001-re a 2000-eshez hasonló nagyságú visszaforgatást feltételezve, 2002-re pedig – a repatriált profit nagyságának növekedése miatt – az idősor legalacsonyabb értékéhez hasonló, 1000 millió USD-t. Forrás: lásd 2. táblázat.

Különbözik-e regionális összehasonlításban a magyar befektetések struktúrája? A befektetések összetételét tekintve a – a többi országhoz hasonlóan –, a legfontosabb befektetők az EU-tagországok (azon belül Németország) 80 % feletti aránnyal. (Lengyelország a kivétel ebben a tekintetben, ahol az USA-befektetések és a kevesebb német beruházás miatt az EU részesedése csak 70 % körüli.) Kisebb értékű befektetéseknél szerepe lehet a földrajzi közelségnek is. (Például az osztrák befektetések jelentős súlya Lengyelország kivételével, vagy a svéd befektetések súlya Lengyelországban.) Ugyanakkor Magyarországtól eltérően, a többi országban még a 2000-es évek elején is kevésbé stabil a befektetők és a szektorok szerinti összetétel: egy-egy komolyabb, általában privatizációhoz kötődő beruházás megemelheti egy-egy küldő ország (Lengyelország; Franciaország; Csehország; Hollandia), vagy egy-egy szektor részesedését (pl. telekommunikáció részesedése mindegyik országban). Ez jelzi a befektetések jelentősebb koncentrációját a másik három országban.

A feldolgozóipar részesedése változó, már mindegyik országban kevesebb, mint felét teszi ki az összes állománynak. Ezt szintén jelentősen befolyásolja a privatizáció menete és a zöldmezős beruházásokkal kapcsolatos politika, sőt az is, milyen áron sikerült értékesíteni a privatizáció keretében a különféle szektorokhoz tartozó vállalatokat. Például a magyarnál későbbi, jelentős értékű bankprivatizációk miatt a másik három országban nagyobb a pénzügyi szolgáltatások részesedése. Ugyanez igaz a telekommunikációs szektorra is. Csehországban a nagy értékű szolgáltató szektorbeli privatizációk 30 % alá „nyomták” a feldolgozóipar részesedését.

A feldolgozóiparon belül a bér munka-intenzív könnyűipari ágazatok (textilipar, bőripar) minimális külföldi beruházást vonzottak a vizsgált időszakban, vagyis a külföldi vállalatok inkább a bér munka-

szerződések keretében használják ki az otthoninál olcsóbb munkaerőt. A *kokszyártás, kőolajfeldolgozás, vegyianyag-gyártás* jelentősége kiugróan magas Magyarország esetében – elsősorban a MOL privatizációja miatt. (A Transgas privatizációja miatt hasonló változások várhatók Csehországban.) Az iparszerkezeti örökség miatt Csehországban és Lengyelországban viszonylag jelentős a nemfémes ásványi termékek gyártása, illetve Csehországban és Szlovákiában a fémfeldolgozás is. A járműgyártás, azon belül is az autóipar a külföldi befektetők egyik legfontosabb célpontja a régióban, mindegyik országban jelentős ennek az iparágak a részesedése. Magyarítja ezt a munkaerő olcsósága exportorientált termelés esetében, vagy (elsősorban Lengyelországban) a védett piacra való bekerülés. Ez utóbbi szerepe az EU felé történt liberalizálással csökkent. Ezzel szemben a 2000-es FDI-állományban az elektronikai ipari beruházások részesedése Magyarországon volt kiugróan magas a régióban. (Ezen valószínűleg nem változtat jelentősen az IBM kivonulása sem.)

Feltehetően két másik jellemzőt tekintve is eltér valamelyest a magyar FDI-állomány összetétele a régió többi országáétól. A zöldmezős beruházásoknak a teljes állományból való részesedését tekintve saját becslések szerint (Antalóczy, Sass, 2003b) Lengyelország és Magyarország esetében valószínűsítettük a legnagyobb arányokat (Magyarországra 1/3-1/4 közöttit, Lengyelországra ennél valamivel magasabbat). Az exportorientált beruházások részesedése (ibid.) a négy ország közül Magyarország esetében lehet a legmagasabb, 15-20 % körüli aránnyal; a régió többi országában 15 % alatt marad ez az arány.

Milyen tényezőkkel magyarázható a régiós tőkevonásban az egyes országok relatív pozíciója? Van-e szerepe a kedvezményeknek az FDI-beáramlás alakulásában?

Magyarország 1989-ben elsőként nyitotta meg gazdaságát a közvetlen külföldi tőkebefektetések előtt. Az, hogy az ország első volt a régióban ebben a tekintetben, mindenképpen a korábban indulók előnyét jelentette számára, különösen mivel sok külföldi nagyvállalat ugrásra készen várta, hogy megjelenhessen a régióban.¹⁴ A kilencvenes évek elejétől a négy ország közül Magyarország és Lengyelország nyújtott

¹⁴Az elsőként indulás egy fontos következménye, hogy a nevesebb befektetők megjelenése, illetve maga a nagyobb FDI-állomány önmagában is tőkevonzó tényezőként működött.

jelentős kedvezményeket a külföldi befektetőknek. Ugyanakkor Lengyelország esetében a (mélyebb gazdasági visszaesés és az adósságproblémák miatt) negatív befektetési környezetet a jóval nagyobb belső piac ellenére a kedvezmények sokáig nem tudták kompenzálni, míg Magyarország a privatizációba is elsőként vonta be a külföldieket (Kalotay, Hunya 2000). Csehország és Szlovákia a kilencvenes évek elejének rövid időszakától kezdve semmiféle kedvezményt nem adott, és a sajátos magánosítási metódus miatt a privatizációból gyakorlatilag kizárta a külföldieket. E két országban a külföldi tőkebefektetések felé való nyitás sem volt egyértelmű, ugyanúgy, ahogy Lengyelországban is voltak restriktív időszakok. Magyarország esetében még jelentős szerepet játszott a tőkevonásban egy speciális szabályozás: az ipari vámszabaderületek, amely elsősorban a kilencvenes évtized közepétől játszott meghatározó szerepet az exportorientált zöldmezős befektetések vonzásában. (Antalóczy, Sass 2000)¹⁵

Ugyan különböző utat választottak, de a kilencvenes évek második felére-végére mindegyik ország túljutott az átalakulás legnehezebb szakaszán, és az adottságokat tekintve egyre hasonlóbbá vált egymáshoz. Különösen igaz ez Magyarországra és Csehországra a piacnagyságot, a földrajzi fekvést, a humántőke állományát, az infrastrukturális ellátottságot tekintve. Az FDI felé történő egyértelmű nyitás után ekkor már a befektetési környezetet jellemző mutatók kerülnek előtérbe. A kilencvenes évek végén Csehország (1998) és Szlovákia (2000) is jelentős kedvezményeket vezetett be. Nehéz megítélni, hogy melyik kedvezményrendszer mennyire bőkezű. Egyrészt viszonylag sok a változasmódosulás a kedvezmények összetételében. Másrészt több különféle kedvezményből tevődik össze a csomag mindegyik ország esetében. Antalóczy, Sass (2003b) alapján az érintett vállalatok véleménye szerint a magyar kedvezmények között az adókedvezmények¹⁶ és az ipari vámszabaderületi szabályozás voltak a legfontosabbak. Így erre a két kedvezményre koncentrálna próbáljuk meg összehasonlítani a régiós

¹⁵ Nehezen feltételezhető, hogy a magyar (és a többi vizsgált ország) FDI-politikája egy tudatos gazdaságfejlesztési stratégia része lett volna. Inkább rövid távú gazdasági kényszerek (így például az adósságállomány nagysága Magyarország esetében) vagy politikai döntések befolyásolták-határozták meg annak alakítását.

¹⁶ A Smart Hungary szerint a kilencvenes évek második felétől a magyar támogatási rendszer kulcseleme a nagyberuházási adókedvezmény volt: a feldolgozóiparnak nyújtott támogatások közel négyötöde ezen az eszközön keresztül jutott el a vállalatokhoz. (www.gkm.hu/site/fomenu/gazdasag/smart_hungary_021016.htm)

ösztönző-rendszereket. Az adókedvezmények bőkezűségét a minimális befektetésnagyság és az általános adókulcs alapján vethetjük össze.

4. táblázat A minimális befektetésnagyság értéke a visegrádi országokban (2002)

	Csehország	Lengyelország	Magyarország	Szlovákia
Nyereségadó-kulcs (2002)	31 %	26 %	18 %	25 %
Minimális befektetés-nagyság	kb. 10 millió euró (vagy kb. 5 millió euró a kevésbé fejlett régiókban)	100 ezer euró (2001 előtti befektetéseknel 2 millió euró)	kb. 40 millió euró (vagy kb. 12 millió euró a kevésbé fejlett régiókban)	1,5 millió eurótól 5 millió euróig (iparától, tevékenységtől és a befektetést fogadó régió munkanélküliségi szintjétől függően)

A minimális befektetésnagyságot tekintve 2001-ben a magyar szabályok voltak a legszigorúbbak, miközben a nyereségadókulcs nálunk a legalacsonyabb. Vagyis az adómentesség relatív értéke itt a legalacsonyabb, és maga az adómentesség itt a legnehezebben elérhető. Ugyanakkor az általános befektetési környezet egyik fontos jellemzője, a nyereségadó-kulcs, itt a legalacsonyabb. Lengyelországban viszont szinte minden külföldi befektetés jogosult volt a kedvezményre. (2001 után viszont csak a 15 speciális gazdasági övezetben beruházók kaphatják meg a kedvezményeket.)

A magyar ipari vámszabadterület-szabályozás az exportorientált, összeszerelést végző vállalatok számára volt igazán előnyös. Hasonló szabályozás nincsen a többi vizsgált országban. A lengyel speciális gazdasági zónák vámterületen vannak. A cseh és szlovák ipari parkok alapítására, fejlesztésére csak 2000 után került sor, de mindeddig erősen korlátozott a szerepük. Vámszabadterületek ugyan léteznek a többi országban is, azonban ezek kereskedelmi jellegűek és a klasszikus vámszabadterületi elvek szerint működnek. (Antalóczy, Sass, 2000)

Ugyan egyik ország esetében sem állnak rendelkezésre olyan számítások, amelyek a különféle tényezőknek (köztük a kedvezményeknek is) a tőkevonásban betöltött szerepét vizsgálnák, mégis az empirikus irodalom eredményei alapján valószínűsítjük, hogy a kilencvenes évek végén – a kétezres évek elején a régió országai egyre hasonlóbakká váltak egymáshoz befektetési szempontból. Különösen igaz ez Magyarországra és Csehországra, amelyek piacnagyságukat, infrastrukturális ellátottságukat és gazdasági teljesítményüket tekintve is nagyon hasonlóak. Magyarország relatív telítettsége (a legnépszerűbb

befektetési régiók megtelése), lemaradása a régiós ösztönzési versenyben, a megfelelő szakképzettségű munkaerő hiánya, majd a kormányzati gazdaságpolitika miatt 2002-3-ban a gazdasági mutatók kedvezőtlenebb alakulása magyarázhatja, hogy néhány nagyobb, fontos befektetés miatt Csehországban vagy Szlovákiában valósult meg. Jelentős szerepe lehet a magyar lemaradásban annak, hogy a másik három országban nagy privatizációs ügyletek maradtak a kilencvenes évek végére – a kétezres évek elejére.

Befektetésösztönzés Csehországban

Csehországban 1998 májusában vezettek be egy jelentősebb kedvezményeket tartalmazó befektetésösztönző csomagot. A befektetésösztönzés intézményi feltételeit is megteremtették: a Czechinvest jelentős önállóságot kapott, egyfajta „one-stop-shop”-ként működik. Az ügynökség megszervezi, hatékonyan bonyolítja a beruházással kapcsolatban felmerülő szinte összes tennivalót, sokszor elébe megy a befektetőknek, és úgy tűnik, tapasztalatait alkalmazza a szabályok változtatásánál is. A cseh kedvezmények hasonlóak a magyar ösztönzőkhöz (hasonló a kedvezmények nagysága, feltételei). Négy fontos különbség van: már 1998-ban figyelembe vették, a későbbiekben pedig tovább közelítették a cseh ösztönzőrendszert az EU-ban elfogadott kedvezményekhez (pl. oktatás-képzés, környezetvédelmi célú kiadások állami támogatása). Másrészt a Magyarország által alkalmazottnál sokkal kisebb volt az a beruházási küszöbérték, amely felett a beruházó megkapta az adó- és másfajta kedvezményeket¹⁷. Harmadrészt, bár az ipari parkok rendszerével próbálkoztak, nem vezettek be a magyar ipari vámszabadterületekhez hasonló kedvező szabályozást. Negyedrészt, Csehország jobban koordinálta a helyi önkormányzatok által adható kedvezményeket a központi kedvezményekkel. Még egy újkeletű és fontos különbség, hogy a Czechinvestnek jelentős szerepe volt abban, hogy 2002 júniusában két új kedvezményprogramot is bevezettek Csehországban: a stratégiai szolgáltatásokat, illetve a technológiai centrumok alapítását és expanzióját támogató keretprogramokat. (Ezekben a bérköltések vagy tőkeköltések egy részét (maximum felét), illetve a képzés és átképzés költségeinek 60, illetve 35 %-át támogatja kormányzat – mint látható, szintén szem előtt tartva az EU-konformitást.)

¹⁷ 2000 januárja és 2001 júliusa között a Czechinvest adatai szerint 41 vállalat kapott adómentességet vagy adókedvezményt a beruházásaihoz, a magyar rendszerben ezek közül mindössze hét részesült volna támogatásban.

Versenyképesség és FDI: az empirikus irodalom eredményei

Viszonylag kevés tanulmány vizsgálja a növekedés és az FDI kapcsolatát az átalakuló országokban, illetve az FDI- spilloverek jelenlétét. Az 5. táblázat néhány frissebb elemzés eredményeit foglalja össze, különös tekintettel azokra az elemzésekre, amelyek regionális összehasonlításban vizsgálják az FDI szerepét.

5. táblázat Az FDI fogadó gazdaságra gyakorolt hatásainak vizsgálata az empirikus irodalomban

Szerző, év	Elemzés tárgya, célja	Módszer	Legfontosabb eredmények
Éltető (1999)	FDI és külkereskedelem	Ágazati és aggregált országadatok 1994-1996	Valószínűsíti, hogy a külföldi részvétellel működő cégek szerepe meghatározó a külkereskedelemben, alakulásában négy kis átalakuló gazdaságban
Kinoshita (2000)	K+F és technológiai spilloverek jelenléte Csehországban	Vállalati szintű adatok 1995-1998	Csehországban: indirekt K+F hatás az abszorpció kapacitás növekedésén keresztül a termelékenységre, a technológiai spillover szektoronként erősen változik, jelentős az elektronikai iparban és a rádió/TV-gyártásban; a vegyes vállalatokban nem mutatható ki technológiai spillover
Knell (2000)	FDI-hoz kötődő externáliák jelenléte	Vállalati adatok	Nincsenek a hazai cégek hatékonyságát növelő externáliák az átalakuló országokban
Landesmann, Stehrer (2000)	Külkereskedelmi versenyképesség és FDI	Külker-adatok	A feldolgozóipar versenyképessége azokban az átalakuló országokban nőtt leginkább, ahol jelentősebb a külföldi részvételi vállalatok szerepe
Bosco (2001)	FDI, technológiai spilloverek és növekedés	Vállalati adatok 1993-1997	A legerősebb FDI-hoz köthető hatás a versenyhatás, nincs spillover; a külföldi részvételi vállalatok teljesítménye jobb, mint a hazaiaké Magyarországon
Damijan és társai (2001)	FDI-hoz kötődő spillover hatások	Vállalati paneladatok	Nem találják nyolc átalakuló országban egyértelmű jelét a spillovereknek
Hamar (2001)	A hazai és a külföldi részvételi vállalatok teljesítményének alakulása	Vállalati adatok	Dualitás a magyar gazdaságban: a hazai és a külföldi részvétellel működő vállalatok eltérő szereplése, minimális kapcsolatai

Hamar, Nagy (2001)	A kivitel áruszerkezete és a tulajdoni kategóriák kapcsolata (többek között)	Vállalati adatok 1996-1999	A magyar exportnövekmény túlnyomó része a külföldi részvételi vállalatoknak tulajdonítható, ezen belül is a gépipari kivitel növekedése a meghatározó
Havlik et al. (2001)	FDI és export	Vállalati adatok	A feldolgozóipar versenyképessége és az FDI közötti kapcsolat, az FDI felelős a technológiaintezív kivitel megnövekedéséért egyes átalakuló országokban
Pitti (2001)	Hazai és külföldi részvételi vállalatok teljesítménye	Vállalati adatok	A külföldi részvételi vállalatok teljesítménye jobb, de megindult a hazaiak felzárkózása Magyarországon
UN ECE (2001)	Export és FDI	Országadatok 1993-1999	Az exportnövekedés és a vásárlóerőparitásos GDP-hez viszonyított kumulált FDI-beáramlás közötti kapcsolat szignifikáns és pozitív az átalakuló országokban, különösen a legfejlettebbekben
Vince (2001)	Vállalati kapcsolatépítés (linkages)	Vállalati interjúk	Magyarországon a vállalatok kapcsolatépítése erősen függ tulajdonosi szerkezetüktől, a külföldi részvétellel működő vállalatok csoportján belül két alcsoport, amelyeknek a hazai gazdasággal való kapcsolata jelentősen eltér.
Campos, Kinoshita (2002)	FDI és növekedés	Aggregát országadatok	Az FDI hatása pozitív és szignifikáns a növekedésre az átalakuló országokban
Hunya (2002)	FDI és növekedés	Aggregát országadatok, 1995-2001	A csatlakozó országokban a feldolgozóipari szerkezetváltás erősen függ az FDI-beáramlástól, a külföldi részvételi vállalatok előnyei termelékenységben, exportban, beruházásokban és nyereségben a hazaiakhoz képest, dualitás az egyes gazdaságokban. Technológiatranszfer létezik, spilloverek nem.
Novák (2002)	Hatékonyságnövekedés és külföldi tulajdon	Vállalati adatok	Magyarországon a külföldi részvételi vállalatok hatékonyabbak, de a különbség csökkenően

Az FDI fogadó gazdaságra gyakorolt hatásait illetően tehát nem egységes az empirikus irodalom. Az FDI és a gazdasági növekedés, illetve az FDI és a külkereskedelem szerkezetének változása közötti

összefüggést több tanulmány mutatja be egybehangzóan. Ugyanakkor a technológiatranszfer és a spilloverek jelenlétét illetően nem egybehangzóak az eredmények. Ezen a területen egy tanulmány a versenyhatást tartja a legfontosabbnak. A fogadó gazdasággal létesített kapcsolatokat (linkages) tekintve azok időbeni fejlődését és a befektetés típusától való erős függését mutatja be az irodalom. Sokan jelzik a magyar gazdaságban egyfajta dualitás kialakulását, ahol a külföldi részvételű vállalatok jobban teljesítenek, mint a hazaiak, ugyanakkor a legfrissebb tanulmányok ennek a duális jellegnek a csökkenéséről számolnak be. Az általános elmélet és empiria tételeit megerősítik az átalakuló országokra, és azon belül Magyarországra vonatkozó következtetések: az FDI nem automatikusan növeli a versenyképességet, a GDP-t, és nem automatikus a technológiatranszfer és a spilloverek megjelenése sem. Általában kevés (bár időben növekvő) a fogadó gazdaság vállalataival kialakított kapcsolat.

4. A jövő – A gazdaságpolitika lehetőségei

A közvetlen külföldi tőkebefektetések többféle módon javíthatják a fogadó gazdaság teljesítményét. Ezeknek a kedvező hatásoknak az érvényesülése azonban nem automatikus. Magyarország a kilencvenes évek közepéig a régióban vezető szerepet töltött be a tőkevonásban. Ám 1999 után egyre jelentősebb hátrányba került legfontosabb versenytársaihoz viszonyítva. Ugyan a visszaforgatott profittal korrigált stock-adatok szerint nem annyira nagy a lemaradás, azonban az 1999 utáni számok folyamatos romlást jeleznek. Az elmúlt két év tanúja volt néhány vállalat kivonulásának is, miközben néhány jelentősebb beruházásért folytatott versenyben alulmaradtunk Csehországgal és Szlovákiával szemben. A világméretű FDI-visszaesés a régióban csak Magyarországot látszik jelentősebben érinteni, miközben a többi visegrádi országba nem csökkent jelentősen a beáramlás.

A már ittlévő tőke pozitív gazdasági hatásainak érvényesülése is alatta marad a várakozásoknak. Tulajdonképpen a külföldi részvételű cégek által támasztott verseny hatott jelentős mértékben a hazai gazdaság folyamatainak alakulására, illetve jelentős volt a külföldi részvételű vállalatok szerepe a gazdasági szerkezet átalakításában. A hazai gazdasági szereplőkkel azonban kevés, bár időben egyre gyarapodó kapcsolatot alakítottak ki a külföldi részvételű vállalatok.

Mit tehetünk annak érdekében, hogy a működőtőke beáramlása a visszaesés előtti méretben folytatódjon, illetve, hogy a már megvalósított

beruházások fogadó gazdaságra gyakorolt pozitív hatásai erősebben érvényesüljenek?

Változtatni rövidtávon nehéz¹⁸, egy-két jelentősebb beruházás megszerzése azonban mindenképpen jelentős „demonstrációs” hatást gyakorolhatna, pozitív reklámot biztosíthatna. A jövő évi EU-tagságot szem előtt tartva kihasználhatjuk a maximális támogatásintenzitást, egyéb lehetséges kedvezményeket. Lehetséges lenne a kivonult vállalatok által hátrahagyott munkaerőre, az érintett területeken már kiépített infrastruktúrára alapozni egy-két nagyobb projekt „becsalogatásakor”. Sokat segítené a reputáció helyreállításában a visszaforgatott profit szerepeltetése az FDI-adatokban, amivel a módszertani kérdésekben nem járatos szakértő számára is nyilvánvalóvá válna, hogy a visszaesés a tőkebeáramlásban nem annyira jelentős.¹⁹ (Lásd a metodológiai kitérőt az első fejezet végén)

1. Hosszabb távon az általános befektetési környezet javítása a legfontosabb tőkevonzó eszköz. Ezt mindenképpen egy konzekvens, hosszabb távú gazdaságfejlesztési stratégia részeként kellene meghatározni, amelyben jelentős szerepet/prioritást kap a tőkevonzás és a meglevő beruházások pozitív hatásainak hatékonyabb kiaknázása. Fontos ebben a tekintetben a gazdaságpolitika különböző elemei közötti *koordináció*, hogy más gazdaságpolitikai elemek ne mondjanak ellent a beruházásösztönzés céljainak. Mint láttuk, a tőkevonzás szempontjából meghatározó a gazdaság állapota, az általános befektetési környezet milyensége. Jelenleg ezen a téren is van tennivaló (a legfontosabb versenytársakhoz viszonyítva is). Egy-egy gazdaságpolitikai terület „rendberakása” is hozhat pozitív eredményeket²⁰, azonban ennél hatéko-

¹⁸ Ennek egyik fontos tényezője, hogy a vállalati döntés és a beruházás megvalósítása között 2-3 év is eltelhet.

¹⁹ Ebben a tekintetben esetleg a lengyel „módszer” alkalmazása lehet célravezető.

²⁰ Ugyan a szakirodalom szerint az árfolyamváltozások nem érintik jelentősebb mértékben a közvetlen külföldi tőkebefektetéseket, az empiria azonban ellentmond ennek. Feenstra (1998) szerint a gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy az M+A-hez kapcsolódó FDI érzékeny az árfolyamváltozásokra. Idézi Froot és Stein (1991) munkáját, akik szerint az USA példája alapján az árfolyamváltozások az új befektetésekre is hatnak („vagyis a valuta erősödése az equity-típusú beáramlás csökkenését idézi elő). Blonigen (1997) szerint, mivel a közvetlen külföldi tőkebefektetések esetében az anyavállalat számára a befektetés valutája és a profitból, transzferekből származó jövedelem valutája különbözik, mindenképpen befolyásolja a beruházási döntést a két érintett valuta közötti árfolyam. Magyarországon

nyabb lenne egy hosszabb távú, átgondolt koncepció alapján alakítani az egyes részpolitikákat. Az intézkedések pozitív hatásainak érvényesülése hosszabb időt igényel, nem várhatók azonnali eredmények.

2. A tőkevonzó képesség javítása érdekében fontos lenne az általános befektetési környezet javítása a szabályozási oldalon egyrészt a makrogazdasági egyensúlytalanságok megszüntetésével, másrészt a gazdaságpolitika kiszámíthatóságának növelésével, harmadrészt a közvetítő szerepet játszó pénzügyi szektor fejlesztésével.

A beruházás megtérülését segítő gazdasági környezet elemei közül a következők fejlesztése a legfontosabb. Elsősorban a megfelelő szerkezetű infrastruktúra (fizikai, technológiai, közlekedés-szállítás, telekommunikáció, információs technológiák) szerepe fontos, illetve az oktatás (oktatás, képzés, szakképzés, megfelelő képzettségi struktúrában rendelkezésre álló munkaerő). A gazdaság fejlettségi szintjének megfelelő képzettségi struktúrához kellene közelíteni a jelenlegi szerkezetet: az egyik legfontosabb probléma a tőkevonzás szempontjából a közepesen szakképzett munkaerő hiánya, és a felsőoktatás képzési struktúrájának eltérése a kívánatostól.

E két terület, az infrastruktúra és az oktatás-képzés jelentőségét növeli, hogy nemcsak az új befektetéseket, hanem a profitvisszaforgatást is ösztönöznék, másrészt egymás hatását erősítik-támogatják, harmadrészt nemcsak a tőkevonzást, hanem a tőkének a fogadó gazdaságba való „beágyazódását” is segítik, továbbá állami támogatásuk nem ütközik az EU-támogatáspolitikai szabályaival sem, sőt, ezekre a területekre EU-részfinanszírozás is elérhető. (Az EU-ban a támogatások tekintetében a belépés előttinél szűkebb, de viszonylag jelentős marad a gazdaságpolitikai mozgástér: bizonyos tagállami preferenciák érvényesülhetnek. Például sok EU-tagországban van egy-két kiemelt terület, ahol a befektetések kedvezményeket élveznek: így az egyes high tech-szektorok Ausztriában vagy Belgiumban.)

3. A szűkebb értelemben vett befektetésösztönzést tekintve az EU-tagság jelentősen megváltoztatja annak (és általában a gazdaság-

politika alakításának) feltételrendszerét. A magyar befektetésösztönzés szempontjából fontos változás egyrészt az, hogy a hangsúly átkerülhet a pénzügyi ösztönzőkre²¹, kisebb lehet a fiskális ösztönzők szerepe. Felértékelődhetnek az egyéb ösztönzők, mint amilyen például az infrastruktúra fejlesztése. Van egy nagyon fontos pozitív hozadéka is a tagságnak: az EU-szabályozás miatt a befektetés-ösztönzésben kisebbek lesznek a Magyarország és legfontosabb versenytársai közötti különbségek, megáll a régiós ösztönzési verseny. (Ugyanakkor elveszik egy fontos magyar tőkevonzó eszköz: a vámszabadterületi szabályozás.)

Az EU-szabályozásnak megfelelően jelentős támogatások nyújthatók a kevésbé fejlett területeknek. A regionális politika szempontjából ma az egész Magyarország fejletlennek számít. A potenciális beruházási helyszínek tőkevonzó képességének növelése (infrastruktúrával, képzéssel) fontos feladat, ehhez felhasználhatók az EU-források is. A teljes támogatási rendszert fontos EU-konformmá alakítani, és az összes lehetséges, a magyar preferenciákat tükröző támogatási formát elérhetővé kell tenni a vállalatok számára. (A 8. táblázat közli leegyszerűsített formában az elérhető támogatási formákat.) A támogatási formák sokfélék, az EU szempontjából a támogatási plafonok betartása a fontos.

A befektetésösztönzési rendszer intézményi rendszere jelentős mértékű átalakítást igényel. A sikeres országok tapasztalatai alapján szerencsésebb egyetlen, csak a befektetésösztönzésre koncentráló, önállóbb, aktívabb, döntési jogkörrel rendelkező szervezet kialakítása. Ennek az intézménynek koordináló szereppel kell rendelkeznie a kedvezmények nyújtásában (ma Magyarországon túl sok intézmény-szervezet adhat kedvezményt). A befektetésösztönző szervezet folyamatosan kapcsolatban kell lennie a kormánnyal, visszajelzéseit fel kell használni a kedvezmények kialakításában, menedzselésében. Fontos, hogy a szervezet elébe menjen a potenciális befektetőknek, ne csak az ideérkező beruházókkal foglalkozzon. Példa lehet a régióból a Czechinvest 1998 utáni tevékenysége (és honlapja!). A rendszer átalakítása, mielőbbi publikussá, a külföldiek számára elérhetővé tétele a bizonytalanság csökkentése miatt is fontos.

egyfelől drágábbá válik a beruházás, másfelől: az árfolyamváltozás felerősíti a munkabérenövekedés hatását (erőforrásorientált beruházók szempontjából hátrányos). Különösen fontos magyar szempontból, hogy regionális összehasonlításban ez hogyan alakul. És egy további szempont a közelmúlt történéseira utalva: a kapkodó koncepciótlan árfolyam- (és gazdaság-) politika elriasztja a beruházókat.

²¹ Habár ez nem szükségszerű, mivel az EU versenypolitikai beszámolója szerint az állami támogatásoknak néhány tagállamban a fiskális eszközök (adómentesség, adókedvezmény) voltak a kilencvenes évek végén a legfontosabb formái (Görögország, Franciaország esetében).

4. A régiós ösztönzési verseny korlátozása kedvező lesz, hiszen a befektetésösztönzés kétélű fegyver. Van szerepe a beruházások regionális terelésében, és hatásai érvényesülhetnek akár rövidebb távon is, azonban jelentősek lehetnek negatív hatásai. Elsősorban olyan esetekben alkalmazható hatékonyan, amikor piaci kudarcok korrekciójáról van szó. Ez a helyzet ugyan számos esetben fennáll, azonban a beavatkozás megtervezése, a piaci kudarc „kiigazítása” nehéz feladat, nem mindig jár sikerrel. Ebben a tekintetben megfelelőbb lehet egy normatív szabályozás.

Komoly dilemmát jelenthet a szűkebb értelemben vett befektetésösztönzésben, hogy más tagországokhoz hasonlóan, Magyarország alkalmazzon-e célzott beruházásösztönzést, például Írország tapasztalatai alapján kiemelten kezeljen-e 1-2 ágazatot, hogy „kihasználja” a szinergiákat, agglomerációs hatásokat; vagy Csehország példája alapján vezessen-e be célzott támogatások a szolgáltató szektorban, esetleg ázsiai tapasztalatok alapján továbbra is az exportorientált befektetéseket preferálja. Nehéz a nyertes ágazatok meghatározása, még nehezebb számukra kedvező környezet kialakítása a kedvezményeken túl: pl. megfelelően szakképzett munkaerő, infrastruktúra biztosítása. Mindez hatékony és koordinált állami (és önkormányzati) cselekvést feltételez. A célzott, ún. harmadik generációs befektetésösztönzés esetében (Kalotay, 2003) nem az állam a támogatás nyerteseinek közvetlen kijelölője, hanem objektív, hivatalosan meghirdetett kritériumok alapján választják ki ezeket. A célzott támogatásokat tartalmazó programok meghatározott időre szólnak. A célzottság nemcsak egy-egy szektor kiemelt kezelését jelentheti, hanem adott vállalati funkciókat, tevékenységeket, adott földrajzi környezetre építő cégeket, már jelen lévő befektetőket is támogathat. Nem egyedi alkukról van szó tehát, hanem transzparens, normatív támogatási rendszerről. Ugyanakkor ahhoz, hogy a „célzottság” megfelelő és működőképes legyen, fontos felmérni az ország erőforrás-ellátottságát és a befektetéseket segítő infrastruktúra helyzetét.

Az FDI-állomány összetételéből az elektronikai ipar kiemelt kezelése adódna. Az ágazat azonban komoly gondokkal küzd, jelentősek világszerte a leépítések, és a befektetők egyértelműen Ázsiát (azon belül is Kínát) részesítik előnyben. Magyarországot is érintette a leépítési hullám, és bár ez az iparág potenciálisan jelentős agglomerációs, K+F- és spillover-hatásokkal, a további kapcsolódó tőke vonzásának lehetőségével rendelkezik, azonban a jelenlegi helyzetben nem tűnik jó választásnak az elektronikai befektetések ösztönzése. (Új helyzetet teremthet a fellendülés.) A járműiparban nem jelentősek régiós összevetésben a magyar

kapacitások, habár a helyi hozzáadott értéket tekintve megelőzzük Lengyelországot és Szlovákiát. A járműipar kitelepített termelési fázisai inkább munkaintenzívek, kevés a továbblépés lehetősége, és szintén egy hanyatló (sőt még nemzeti gazdaságpolitikai prioritásokkal és az EU-ban a közeljövőben bevezetendő szigorú támogatási szabályokkal terhelt) iparág. Mind a két ágazatnál probléma lehet, hogy a befektetések többsége az olcsó, szakképzetlen munkaerőt használja intenzíven, és Magyarország előnye ezen a területen nagyrészt eltűnt. A hagyományokkal rendelkező iparágak közül a gyógyszeripar is szóba jöhetne, azonban a szektor egyre erősebb világméretű koncentrációja és a tőkeigényes K+F-tevékenység fontossága miatt nem tűnik megfelelőnek. A cseh példa alapján bizonyos szolgáltatások (pl. információs technológia, vállalati szolgáltatások, vállalati szolgáltató központok Magyarországra telepítése) kiemelt kezelése is szóba jöhet. Ennek tőkeigénye kisebb, képzésigénye jelentősebb, és a már jelenlevő hasonló befektetések pozitív példaként szolgálhatnak.

A célzott beruházásösztönzés esetében érdemes annak előnyeit és hátrányait összevetni. Az előnyök közül a legfontosabb, hogy célzott beruházásösztönzéssel a rendelkezésre álló erőforrásokat a kiemelt szektorokra koncentrálhatjuk. Másrészt a kormányzati gazdaságpolitika ebben az esetben tevékenyen részt vehet a gazdaság komparatív előnyeinek alakításában, a kívánatosnak ítélt irányba való „terelésében”. Harmadrészt a kiemelt szektorokban felerősödhetnek a szinergiák, agglomerációs hatások. Az előnyöket azonban meghaladják a célzott beruházásösztönzéshez a jelenlegi magyar helyzetben kapcsolódó hátrányok. Egyrészt igen jelentős a rent-seeking, a visszaélések veszélye. Másrészt a fentiekből is látható, mennyire nehéz a kiemelt szektorok kiválasztása. Harmadrészt: a kiemelt szektorok konjunktúra-érzékenysége rövidtávon jelentősen megnövelheti a költségeket. Negyedrészt, az igazán célzott, alkalmazható eszközök körét jelentősen behatárolják nemzetközi (WTO, EU) kötelezettségvállalásaink. Ötödöröszt, a gazdaságpolitika egészét át kell hangolni, a többi gazdaságpolitikai elemnek is támogatnia kell a kiemelt szektorokat, a gazdaságstratégiának prioritásként kell ezt kezelnie. Hatodöröszt fontos megemlíteni, hogy a nemzetközi gyakorlat ugyan ismer sikeres célzott szektortámogatásokat, azonban sokkal több olyan esetről tudunk, ahol a célzott támogatás sikertelen maradt. Összességében tehát egy normatív rendszer a gazdaság jelenlegi helyzetében kedvezőbb lehet. Ugyanakkor megfontolandó lehet: az információs technológia kiemelt kezelése, mivel annak pótlólagos előnyei

is léteznek a fentiek felül a szinergiák, agglomerációs hatások fokozottabb érvényesülése (szinte az összes szektort érinti), illetve az is indokolhatja a kiemelt kezelést, hogy a szektor alulfejlettsége tartós lemaradást okozhat.

Hasznos lehet-e az egyes befektetéstípusok eltérő ösztönzése? A kilencvenes évek második felében megvalósított magyar rendszer az összeszerelő típusú, bérmunkaszerű, exportorientált, zöldmezős beruházással megvalósított tevékenységeknek kedvezett. Ezek esetében versenyelőnyünk jelentősen csökkent, másrészt ezeknek a fogadó gazdaságra gyakorolt hatása a befektetéstípusok közül az egyik legkorlátozottabb. A privatizációs célpontok elfogyásával a felvásárlás-típusú FDI ösztönzésére minimális a lehetőség. Összességében: a befektetéstípusok között nem érdemes választani, a normativitás javasolható ebben az esetben is. Ugyanakkor az itt levő jelentős állomány miatt a profit visszaforgatásának ösztönzése lehet egy kiemelten kezelendő terület.

5. Az általános adószint az egyik legfontosabb tényező a (hazai és külföldi tőke által eszközölt) beruházások alakulásának szempontjából a legújabb elméleti és empirikus irodalom szerint. Ugyan erős EU-nehezítést válthat ki és kérdéses, hogyan hat az adóbevételek alakulására, de megfontolandó lehet a nyereségadó-kulcs tőke- (és általában beruházás)vonzó eszközként való kezelése (lásd az írt példát). Különösen akkor, ha úgy tűnik majd, lemaradásunk tovább nő a régiós tőkevonzási versenyben, és az integráció által kiváltott beruházás-reallokációból a kívántnál kisebb mértékben részesedik majd Magyarország. A jelenlegi társasági adókulcsot tekintve Magyarország helyzete mind az újonnan csatlakozó közép-kelet-európai országokhoz, mind az EU-tagállamokhoz viszonyítva kedvező. Itt is lehet némi további elmozdulás egy még alacsonyabb adókulcs felé, de a mozgástér már nem túl nagy. Behatárolják az EU-, illetve az OECD-előírások („adóparadicsomok”). Egy 12-15 százalékos normatív társasági nyereségadó-kulcsnak azonban lehet demonstratív hatása, illetve továbbra is arra ösztönözheti a cégeket, hogy ne csak itt mutassák ki, de itt is fektessék be képződő nyereségük egy részét. További előnyei a TÁNYA-csökkentésnek, hogy normatív, átlátható, a hazai (kis- és közepes) vállalatokat is segíti, a költségvetési bevételeket nem csapolja meg olyan jelentősen, mint más adófajták csökkentése, és az empiria szerint a profitadó szerepe egyre fontosabb a beruházási helyszínnek kiválasztásakor.

Igazán nagy jelentősége azonban az általános adóterhelés csökkentésében már nem a TÁNYA-nak, hanem az egyéb adó- és járulék-

elemeknek van. Ezek közé tartoznak elsősorban a társadalombiztosítási terhek, a személyi jövedelemadó, az általános forgalmi adó, illetve a helyi adók. Ezek régiós és EU-összehasonlításban is viszonylag magasak, ugyanakkor csökkentésüknek a költségvetési bevételekre gyakorolt hatása jelentősebb lehet. A helyi adók esetében azok csökkentése az önkormányzatok finanszírozásának újrarendelését igényli.

Hasznos lehet még az értékcsökkenési leírásnak akár szelektív gyorsítása egyes kiemelt tevékenységek, beruházási javak, információs technológiai eszközök stb. esetében. Ebben a tekintetben 2003-ban már történtek is viszonylag jelentős változások.

6. A fogadó gazdaságra gyakorolt (pozitív) hatás, illetve a fogadó gazdaságba való beágyazottság növelésének lehetséges eszközeit tekintve: gazdaságpolitikai eszközökkel igen nehéz befolyásolni a spilloverek, technológiatranszfer stb. alakulását. Az egy-két nemzetközi sikertörténet nem feledtetheti el, hogy sok országban nem voltak, vagy elhanyagolhatóak voltak az eredményei a különféle PR-ek alkalmazásának. Ez a terület is a befektetésösztönzés része, s ebben az értelemben ugyanannak az intézménynek kell alárendelni. Legalább olyan fontosnak kell tekinteni a már ittlévő beruházások gazdaságba integrálását, mint az új befektetések vonzását. Ebben a tekintetben a kormányzati politika célcsoportja a kisebb multik hazai leányvállalatai lehetnek (Vince, 2001), amelyek potenciálisan jobban integrálhatók a fogadó gazdaságba – és ezzel jelentősebbek spilloverjeik is –, mint a nagy multinacionális vállalatok hazai képviselői. Az EU által elfogadott állami támogatások közül a kis- és közepes vállalatokra vonatkozó, illetve a K+F-re vonatkozó támogatásokat olyan irányba érdemes alakítani, hogy azok a külföldi részvétellel működő vállalatoknak a fogadó gazdaságba való erőteljesebb integrációját segítsék elő. A beszállítói programok által alkalmazott legfontosabb eszközök (információs szolgáltatás, potenciális beszállítók megtalálása, adatbank működtetése, beszállítói szövetség létrehozása, beszállítói találkozók szervezése stb.) mellett ebben az esetben érdemes lehet az erőforrásokat egy-egy kiemelt szektorra koncentrálni, hiszen a szelekciót előzetesen elvégzik az ideérkező befektetők. A jelentősebb FDI-stockkal rendelkező, exportáló szektorok külföldi részvételű vállalatai részére ki lehet alakítani normatív, teljesítményhez kötött állami támogatással egy ütőképes (kis- és közepesvállalati) beszállítói kört. Ebben az esetben a kapacitások kiépítését szolgáló kedvezményes hitelek indokoltak lehetnek.

Befektetésösztönzés Írországban

Írország esetében nemzeti konszenzus alapozta meg a nyolcvanas években a tőkevonás prioritásként történő kezelését. (Fontos kiemelni egy gazdaságon kívüli tényezőt ebből a szempontból: az Írországot szinte körülölelő Nagy-Britanniával való versengés szerepét.) Egyéb tényezők (viszonylag olcsó, a hetvenes évek átgondolt, és az EU által is támogatott, oktatási reformjai nyomán viszonylag magasan képzett és angolul beszélő munkaerő, céltudatosan, EU-támogatással fejlesztett infrastruktúra, hatékony, független állami gazdaságfejlesztési intézmény (IDA)) mellett az ír iparpolitika fontos szerepet játszott a tőkevonásban. Az iparpolitika célzottsága fontos tényező a sikerben (kiemelt szektorok: elektronikai ipar és gyógyszeripar, és az így jelentkező agglomerációs hatások jelentékenyek voltak). A sikerhez az is hozzájárult, hogy valamilyen módon az ír gazdaságpolitikusok szinte folyamatosan képesek voltak egyrészt egyedi kedvezményeket/mozgásteret kiharcolni Brüsszeltől, másrészt pedig nagy hatékonysággal megpályázni az EU-s támogatásokat. Fontos továbbá, hogy – részben a már említett agglomerációs hatások miatt – képesek voltak a betelepült vállalatok és a fogadó gazdaság közötti kapcsolatok fejlesztésére is (főleg szolgáltatások nyújtása által, kevésbé a helyben megtermelt alkatrészek, részegységek beszállításának emelésével²²). Ezen felül az ír gazdaságnak sikere volt az időzítéssel is: az egységes belső piac létrehozásának, a közös pénz bevezetésének, a gazdasági és monetáris uniónak a pozitív, tőkevonó hatása talán a legteljesebb mértékben ebben az országban érvényesült. A nyolcvanas évektől kezdve az egyensúlyi viszonyokat eredményező makrogazdasági politikáknak is fontos szerepe volt a befektetési környezet vonzóvá válásában. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy az ír iparpolitika a tőkevonás egyik legfontosabb eszközének a fentiek mellett a (tartósan) alacsony nyereségadó-kulcsot (12 %) tartotta és tartja (amelynek alacsonyan tartását az EU-bizottság engedélyezte számára (Brown, Raines, 2002)).

²² Habár ebben a tekintetben is az átlagnál jobban szerepeltek: pl. az elektronikai iparban 20 % feletti helyi beszállítások aránya. (Ruane, Görg, 2000)

Hivatkozások

- Aitken, B., Harison, A. [1999]: Do Domestic Firms Benefit from Foreign Investment? Evidence from Venezuela. *American Economic Review* 605-618 o.
- Alfaro, L.; Chanda A., Kalemil-Ozcan S., Sayek S. [2001]: FDI and Economic Growth: The Role of Local Financial Markets. *University of Houston Working Papers*.
- Altshuler, R.; Grubert, H.; Newlon T. S. [1998]: Has US investment abroad become more sensitive to tax rates? *NBER Working Paper* No. 6383. Cambridge, MA.
- Antalóczy K. [1997]: *A vámszabadterületek szerepe a világgazdaságban és Magyarországon*. Pénzügykutató Rt., szeptember.
- Antalóczy K., Sass M. [2003]: Befektetésösztönzés és Magyarország csatlakozása az Európai Unióhoz. *Külgazdaság*, Április, 4.-29.o.
- Antalóczy K., Sass M. [2002]: Magyarország helye a közép-kelet-európai működőtőke-beáramlásban – statisztikai elemzés. *Külgazdaság*, 7.-8. szám.
- Antalóczy K., Sass M. [2000]: Zöldmezős Működőtőke-befektetések Magyarországon: statisztikai becslés, vállalati motivációk, gazdasági hatások. *Külgazdaság* 44(10): 4.-19. o.
- Balasumbramanyam, V. N. [1998]: The MAI and Foreign Direct Investments in developing Countries. *Discussion Paper* EC 10/98, Lancaster University.
- Blomström, M., A. Kokko, M. Zejan [2000]: *Foreign Direct Investment. Firm and Host Country Strategies*. London: MacMillan.
- Blomström M., A. Kokko [2003]: The economics of foreign direct investment incentives. *NBER Working Paper* No. 9489. Cambridge, MA.
- Blomström M., F. Sjöholm [1999]: Technology Transfer and Spillovers: Does Local Participation with Multinationals Matter, *European Economic Review*. 915-923. o.
- Blonigen, Bruce [1997]: "Firm-Specific Assets and the Link Between Exchange Rates and Foreign Direct Investment," *American Economic Review*, 87(3): 467-465.
- Bloom, N., Griffith, R., Van Reenen J. [2000]: Do R+D Tax Credits Work? Evidence from a panel of countries 1979-1997. *CEPR Discussion Paper* No. 2415. London.
- Borensztein E., J. de Gregorio, J. Lee [1998]: How does foreign direct investment affect economic growth? *Journal of International Economics*. 45(1998): 115-135. o.
- Bosco, M. G. [2001]: Does FDI contribute to technological spillovers and growth? A panel data analysis of Hungarian firms. *Transnational Corporations*. (10)1: 43-68. o.
- Campos N. F., Y. Kinoshita [2002]: Foreign Direct Investment as Technology Transferred: Some Panel Evidence from the Transition Economies. *William Davidson Institute Working Paper* No. 438.
- Christodoulou, P. [1996]: *Inward Investment: An Overview and Guide to the Literature*. London: British Library.
- Clark W. S. [2000]: *Corporate Tax Incentives for Foreign Direct Investment (Main Types, Potential Effects and Design Considerations)*. Paper, prepared for the Seminar on Foreign Direct Investment and Privatisation Policies. Vienna, 5-9 June, 2000.
- Crankovic, M.; Levine R. [2000]: Does Foreign Direct Investment Accelerate Economic Growth? *University of Minnesota Working Paper*.

- Damijan J. P., B. Majcen, M. Rojec, M. Knell [2001]: The Role of FDI, R&D Accumulation and Trade in Transferring Technology to Transition Countries: Evidence from Firm Panel Data for Eight Transition Countries. Institute for Economic Research, *Working Paper* No. 10. Ljubljana.
- de Mooij, R. A.; S. Ederveen [2001]: Taxation and foreign direct investment: a synthesis of empirical research. *CESifo Working Paper* No. 588.
- De Mello, L. R. [1999]: Foreign Direct Investment-Led Growth: Evidence from Time Series and Panel Data. *Oxford Economic Papers*. 51.
- De Mooij, R. A.; S. Ederveen [2001]: Taxation and foreign direct investment: a synthesis of empirical research. *CESifo Working Paper* No. 588.
- Desai, M. A.; C. F. Foley; J. R. Hines [2002]: Chains of Ownership, Regional Tax Competition and Foreign Direct Investment. *NBER Working Paper* No. 9224.
- Dunning J.H [1993]: *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Addison-Wesley Publishing Company.
- Easson, A. [2001]: Tax Incentives for Foreign Direct Investment. Part I: Recent Trends and Countertrends. *Bulletin for International Fiscal Documentation*, 55(7):266.-274. o.
- Éltető A. [1999]: A külföldi működőtőke hatása a külkereskedelemre négy kis közép-európai országban. *Közgazdasági Szemle*. 46(1): 66-80. o.
- Éltető A. and M. Sass [1998]: Motivations and behaviour of foreign investors in Hungary with respect to their export activity. *IWE Working Paper*, Budapest, Institute for World Economics.
- Feenstra, R. C. [1998]: Facts and fallacies about foreign direct investment. UC Davis, *Department of Economics Working Papers* 1998.4.
- Froot, Kenneth és Jeremy Stein [1991]: "Exchange Rates and Foreign Direct Investment: An Imperfect Capital Markets Approach," *Quarterly Journal of Economics*. 106: 190-207.o.
- Haaland, J. I.; I. Wooton [1999]: International Competition for Multinational Investment. *Scandinavian Journal of Economics*. 4. 631-649. o.
- Hal B., Van Reene, J. [2000]: How effective are fiscal incentives for R+D? A review of the evidence. *Research Policy*. 29: 449-469. o.
- Hamar J. [2001]: A külföldi és a hazai tőkével működő vállalatok szerepe a magyar iparban. *Külgazdaság*. 45(4):4-34. o.
- Hamar J., Nagy Á. [2001]: *A külföldi működőtőke szerepe a magyar gazdaság fejlődésében, különös tekintettel néhány kiemelt ágazatra*. KOPINT-DATORG. Kézirat.
- Hassett, K. A.; Hubbard, R.G. [1998]: Are investment incentives blunted by changes in prices of capital goods? *International Finance*, 1: 103-125. o.
- Havlik, P., M. Landesmann, R. Stehrer [2001]: Competitiveness of CEE Industries: Evidence from Foreign Trade Specialization and Quality Indicators. *WIIW Research Report* No. 278. WIIW Vienna.
- Hermes N., Lensink R. [2000]: Foreign Direct Investment, Financial Development and Economic Growth. University of Groningen, *SOM Theme E Working Papers*, No. 27.
- Hosková A. [2001]: Foreign direct investment in Slovakia. *Biatic* 10: 13.-15.o.
- Hunya G. [2002]: Recent Impacts of FDI on Growth and Restructuring in Central European Transition Countries. *WIIW Research Report* No. 284. WIIW Vienna.
- Kalotay K. [2003]: Működőtőke – válságban? *Közgazdasági Szemle*, 50(1): 35.-55.
- Kalotay K., Hunya G. [2000]: Privatisation and FDI in Central and Eastern Europe. *Transnational Corporations*. 9(1): 39-66. o.
- Knell, M. [2000]: FIEs and productivity convergence in Central Europe. In: G. Hunya (szerk.) *Integration through Foreign Direct Investment. Making Central European Industries Competitive*. Vienna, WIIW. 28.-49.o.
- Koonings J. [1999]: The effects of foreign direct investment on domestic firms: Evidence from firm level data in emerging economies. *CEPR Discussion Paper* No. 2586.
- Landesmann M., R. Stehrer [2000]: Potential Switchovers in Comparative Advantage: Patterns of Industrial Convergence. *WIIW Working Papers* No. 14. WIIW Vienna.
- Lankes, H. P. and A. J. Venables [1997]: Foreign direct investment in Eastern Europe and the former Soviet Union: results from a survey of investors. in S. Zecchini (szerk.), *Lessons From the Economic Transition: Central and Eastern Europe In the 1990s*. Paris, OECD and Kluiver Academic Publishers. 555-565. o.
- Lipsey R. E.[2000]: The role of foreign direct investment in international capital flows. *NBER Working Paper* No. 7094.
- Lipsey, R. E. [2001]: Foreign Direct Investment and the Operations of Multinational Firms: Concepts, History and Data. *NBER Working Paper* No. 8665.
- Mah J. S. and D. Tamulaitis [2000]: Investment Incentives in the Central and Eastern European Transition Economies. *The Journal of World Investment*. 1(July): 225-241. o.
- Novák Cs. [2002]: Hatékonyságnövekedés és külföldi tulajdon a magyar feldolgozóiparban – keresztmetszeti becslések. *Külgazdaság*. 46(5)
- OECD [1995]: *Foreign Direct Investment, Trade and Employment*. OECD, Párizs.
- Oman, Ch. [2000]: Policy Competition for Foreign Direct Investment. A Study of Competition among Governments to Attract FDI. *Development Centre Studies*. OECD, Paris.
- Pitti Z. [2001]: A külföldi tőke szerepe a hazai gazdaság új növekedési pályára állításában. *Európai Tükör*. 4. 25.-40.o.
- Ruane, F., Görg, H., [2000]: An analysis of backward linkages in the Irish electronics sector, *Economic and Social Review*. 31(3): 215-235. o.
- Taylor Ch. T.[2000]: The Impact of Host Country Government Policy on US Multinational Investment Decisions. *World Economy*. 23(5): 635-648. o.
- UNCTAD [2002]: *World Investment Report*. Geneva.
- UN ECE [2001]: Economic growth and foreign direct investment in the transition economies. *Economic Survey of Europe*. 1: 185.-225. o.
- Vince Péter [2001]: Vállalati beszerzési és értékesítési kapcsolatok rendszere. *Közgazdasági Szemle* 48(11): 980.-992. o.
- Xu, B. [2000]: Multinational Enterprises, Technology Diffusion, and Host Country Productivity Growth. *Journal of Development Economics*.
- Zee, H.H., J.G. Stotsky, E. Ley [2002]: Tax Incentives for Business Investment: A Primer for Policy Makers in Developing Countries. *World Development*. 30(9): 1487-1516. o.

Függelék

5. táblázat Befektető országok szerinti összetétel (összes befektetés %-a)

	Csehország	Lengyelország	Magyarország	Szlovákia
Németország	25,5	13,4	25,8	23,0
Hollandia	30,1	8,6	22,5	20,9
Ausztria	11,1	1,5	12,2	17,6
USA	6,5	14,7	8,2	6,0
Belgium	4,8	n.a.	3,9	2,3
Franciaország	4,3	19,2	6,5	1,8
Svájc	4,0	n.a.	2,1	n.a.
Olaszország	n.a.	6,6	2,7	10,7
Japán	n.a.	n.a.	2,1	n.a.
Nagy-Britannia	3,5	5,0	1,1	3,9
Svédország	1,4	4,3	n.a.	n.a.
Csehország	-	n.a.	n.a.	5,0
Magyarország	n.a.	n.a.	-	3,8
Dél-Korea	n.a.	3,0	n.a.	n.a.
Oroszország	n.a.	2,4	n.a.	n.a.
Összesen	92,4	78,7+4,6*	89,8	95
Egyéb	7,6	16,7	10,2	5
Összesből EU	87,7	68,2	80,2	81,3

Forrás: WIFO/WIIW. Csehország, Magyarország: 2000 december; Lengyelország, Szlovákia: 2001 december; Csehország: mindhárom FDI-komponens; Magyarország: tulajdonosi részesedés; Lengyelország: mindhárom FDI-komponens és 1 millió USD érték feletti projektek; Szlovákia: tulajdonosi hitelek nélkül; az 1 % alatti részesedésekről nincsen adat; *Lengyelország esetében a „nemzetközi” kategóriába tartozó befektetés részesedése 4,6 %, ez elsősorban nemzetközi szervezeteket jelent (EBRD).

6. táblázat A közvetlen külföldi tőkebefektetések állományának szektorális összetétele (%)

	Csehország	Lengyelország	Magyarország	Szlovákia
Mezőgazdaság, halászat	0,4	0,1	1,1	0,3
Bányászat	0,5	0,2	0,4	0,7
Feldolgozóipar	29,2	41,2	36,8	43,8
Vill-áram, gáz, vízszolg.	5,3	2,8	9,4	0,2
Építőipar	0,5	5,2	1,2	0,8

	Csehország	Lengyelország	Magyarország	Szlovákia
Kereskedelem	11,9	11,4	12,4	10,5
Vendéglátás	0,8	1,2	1,8	0,7
Közl, szállítás, telekom.	17,2	10,7	7,7	13,9
Pénzügyi szolgáltatások	27,5	23,1	11,3	25,9
Ingatlanszolgáltatások	6,4	1,2	15,7	3,0
Közszolgáltatás	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Oktatás	n.a.	n.a.	0,0	n.a.
Egészségügyi szolgáltatás	n.a.	n.a.	0,1	0,0
Egyéb szolgáltatás	0,4	3,1	1,9	0,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: WIFO/WIIW. Csehország, Magyarország, Szlovénia: 2000. dec.; Észtország, Lengyelország, Szlovákia: 2001 dec.; Csehország, Észtország, Szlovénia: mindhárom FDI-komponens; Magyarország: tulajdonosi részesedés; Lengyelország: mindhárom FDI-komponens és 1 millió USD érték feletti projektek; Szlovákia: tulajdonosi hitelek nélkül.

7. táblázat A feldolgozóipari befektetések megoszlása (%)

	Csehország	Lengyel.	Magyar.	Szlovákia
Élelmiszer, ital, dohány gyártása	12,6	25,5	14,1	27,8
Textília, textiláru gyártása	3,5	1,1	2,0	n.a.
Bőrtermék, lábbeli gyártása	0,0	0,1	0,5	n.a.
Fafeldolgozás	n.a.	5,6	1,0	n.a.
Papírgyártás, kiadói, nyomdai tev.	8,1	7,2	3,3	n.a.
Köszgy.,kőolajfeldolg., vegyi anyag gy.		6,9	27,7	14,4*
Gumi-, műanyagtermékek gyártása	17,1	2,7	3,3	n.a.
Egyéb nemfém ásványi termékek gyárt.	15,4	13,9	4,6	n.a.
Fémfeldolgozás	9,5	2,3	3,6	21,6
Gépek, berendezések gyártása	8,6	1,9	3,7	n.a.
Villamosgép-, műszerek gyártása	6,5	7,1	15,8	n.a.
Járműgyártás	17,1	23,7	19,9	16,2
Egyéb feldolgozóipar	1,6	2,0	0,5	n.a.
Összesen	100,0	100,0	100,0	80,0

Forrás: Cseh Nemzeti Bank, Lengyel Nemzeti Bank, KSH, Hosková (2001); Csehország, Magyarország: 2000. december; Lengyelország: 2002. június; Szlovákia: 2000 (a legfontosabb négy szektor részesedése); *Csak vegyi termékek gyártása.

8. táblázat Állami támogatások lehetséges formái és mértékei az EU-ban

Támogatás	Érvényességi terület	Maximális támogatásintenzitás
Regionális	<p>szektorok: 1. kivételek: mezőgazdaság, halászat, szénipar. 2. speciális szabályok: közlekedés, acélipar, hajóépítés, műszál, autóipar, illetve nagy beruházási projektek (a teljes támogatás legalább 50 millió euró vagy a teljes beruházási költség legalább 50 millió euró és a támogatásintenzitás magasabb, mint a regionális támogatásplafon fele és az egy létrehozott, vagy megtartott munkahelyre eső támogatás min. 40.000 euró)</p> <p>régiók: 1. az egy főre eső GDP kevesebb, mint az EU-átlag 75 %-a vagy magas a munkanélküliség; 2. a nemzeti kormányok által javasolt mutatók alapján problémásnak ítélt területek.</p>	<p>I. nagy beruházások:</p> <p>1. az EU-átlag 75 %-ánál kisebb egy főre eső GDP-nél:</p> <p>1.1. az EU-átlag 60 %-ánál kevesebb egy főre eső GDP esetén: 50-65 %</p> <p>1.2. 60 %-nál több: 40-50 %</p> <p>2. a nemzeti kormányok által meghatározott problémás régióknál:</p> <p>2.1. standard: 20-30 %</p> <p>2.2. prosperáló: 10-20 %</p> <p>II. kis- és közepes vállalatok:</p> <p>a fentiek + 15 % (1.1. és 1.2.), illetve a fentiek + 10 % (2.1. és 2.2.)</p>
kis- és közepes vállalatok (KKV) támogatása	<p>kisvállalat: kevesebb mint 50 foglalkoztatott, 7 millió eurónál kisebb éves forgalom vagy 5 millió eurónál kisebb mérlegfőösszeg, és független vállalat;</p> <p>közepes vállalat: 250 főnél kevesebb foglalkoztatott, 40 millió eurónál kevesebb éves forgalom vagy 27 millió eurónál kisebb mérlegfőösszeg, és független vállalat.</p>	<p>beruházás:</p> <p>- standard régiók: kisvállalat: 15 %, közepes vállalat: 7,5 %;</p> <p>- az EU-átlag 75 %-ánál kisebb egy főre eső GDP-vel rendelkező régiók: a regionális támogatásplafon +15 % (de nem haladhatja meg a nettó 75 %-ot)</p> <p>- a nemzeti kormányok által kijelölt problémás régiók: a regionális támogatásplafon +10 % (de nem haladhatja meg a nettó 30 %-ot)</p> <p>Külső konzultánsok szolgáltatásai és vásárokon való részvétel támogatása: mindegyik régiótípusnál 50 %-ig.</p>
K+F-tevékenység támogatása	<p>(vállalati) kutatás-fejlesztési tevékenység támogatása, (nem számít bejelentendő állami támogatásnak a non-profit felsőoktatási és intézeti kutatás támogatása)</p>	<p>- alapkutatás: 100 %;</p> <p>- ipari K+F: standard: 50 %, kis- és közepes vállalat: +10 %, az EU-átlag 75 %-nál kevesebb egy főre eső GDP-vel rendelkező régióban: +10 %, nemzeti kormány által kijelölt régióban: +5%, EU K+F-program-jához kötődő projektben: +15 %; nemzetközi kooperációban végzett projektben: +10 % (max. 75 %);</p> <p>-prekompetitív kutatás: standard: 25 %, + a fenti kategóriákhoz kötődő többszázalékok, de max. 50 %.</p>

8. táblázat Állami támogatások lehetséges formái és mértékei az EU-ban (folytatás)

Támogatás	Érvényességi terület	Maximális támogatásintenzitás
környezetvédelmi támogatások	<p>- kis- és közepes vállalatoknak az EU környezetvédelmi standardokhoz való igazodáshoz szükséges beruházás támogatása,</p> <p>- energiamegtakarító, megújuló energia- és CHP-(kombinált hő- és energia)-beruházások támogatása,</p> <p>- szennyezett ipari területek rehabilitációjának támogatása</p> <p>- vállalatok környezetvédelmi okokból történő relokációjának támogatása,</p> <p>- tanácsadó szolgáltatások támogatása (KKV-ra vonatkozó szabályok szerint)</p> <p>és mezőgazdasági környezetvédelmi beruházások támogatása, illetve környezetvédelmi K+F és képzés támogatása – a megfelelő szektoroknál és tevékenységeknél)</p>	<p>Maximális támogatásintenzitás:</p> <p>1. a támogatott területeken kívül:</p> <p>(a) csak kis- és közepes vállalatoknak: a kötelező EU-standardokhoz való igazodáshoz szükséges beruházás 15 %</p> <p>(b) a kötelező EU-standardok javítására szolgáló beruházás és a vállalat relokációja: 30 %</p> <p>(c) energiamegtakarító és CHP beruházás: 40 %</p> <p>(d) megújuló energiaforrásba történő beruházás: 40 %</p> <p>(e) szennyezett ipari területek rehabilitációja 100% + munkaköltségek 15%-a</p> <p>(b), (c) és (d): kis- és közepes vállalat esetében +10 %</p> <p>2. támogatott régiókban: (a) 15 %, (b), (c) és (d) 40 %, vagy a regionális támogatásplafon +10 %, de maximum 100 %, (e) szennyezett ipari területek rehabilitációja: 100 % + a munkaköltségek 15 %-a, (b), (c) és (d): kis- és közepes vállalat esetében + 10 %</p>

Tartalom

Összefoglaló	3
Bevezetés	5
1. Miért jó a gazdaságnak az FDI?	5
2. Az állam szerepe a tőkevonásban.....	8
3. A magyar teljesítmény - nemzetközi összehasonlításban. Van-e szerepe a befektetésösztönzésnek?	18
Hivatkozások	36
Függelék.....	39

A PM Kutatási Füzetek sorozatban eddig megjelent tanulmányok:

1. Kállay László, Kissné Kovács Eszter, Kóhegyi Kálmán: Piaci környezet, szabályozás, és vállalkozásösztönzés
2. Fleischer Tamás: Az infrastruktúra-hálózatok és a gazdaság versenyképessége